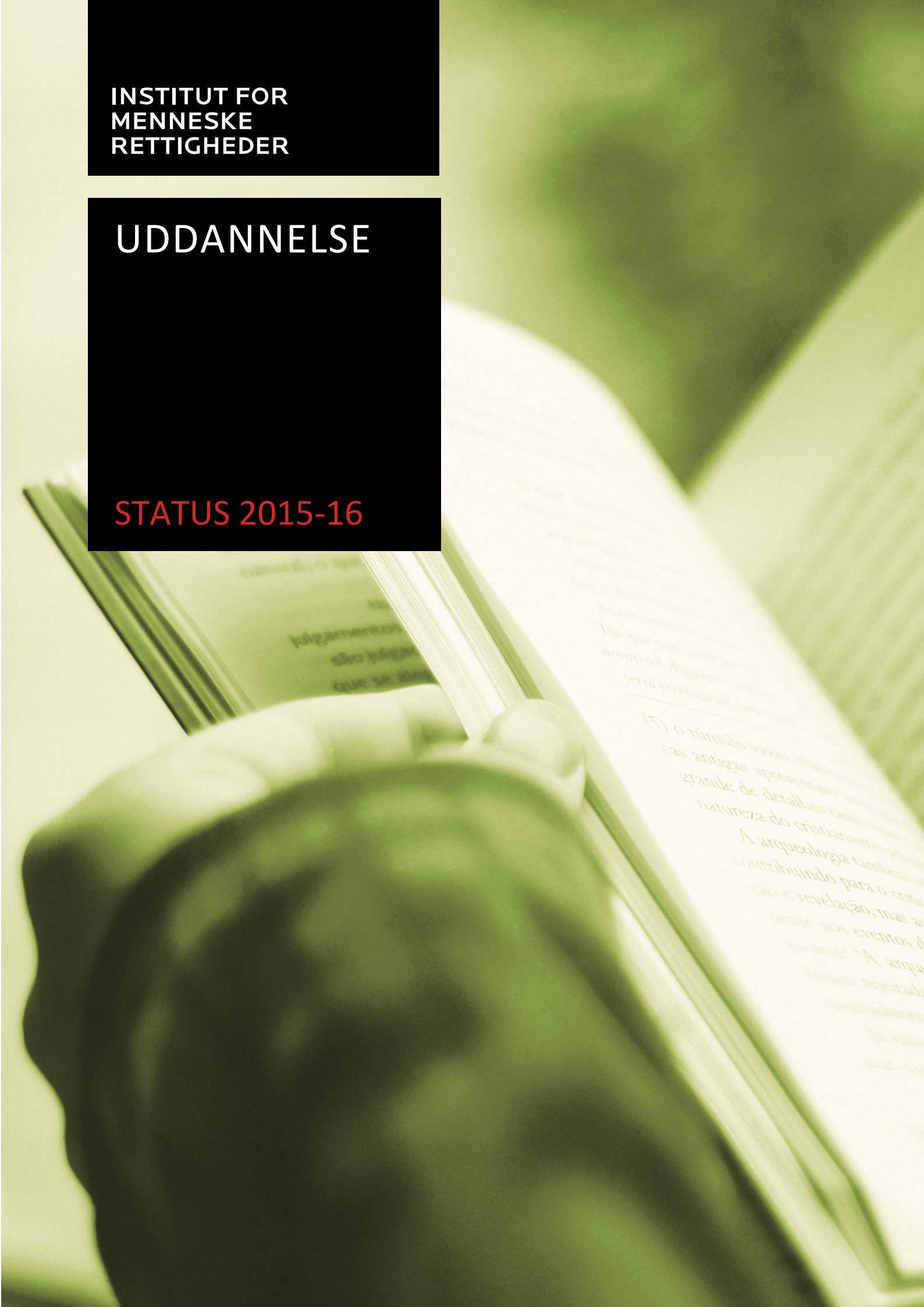

INSTITUT FOR
MENNESKE
RETTIGHEDER

UDDANNELSE

STATUS 2015-16

UDDANNELSE STATUS 2015-16

Denne delrapport er en del af Institut for Menneskerettigheders rapport 'Menneskerettigheder i Danmark, Status 2015-16'. Rapporten behandler udvalgte menneskeretlige emner og giver anbefalinger til forbedring af menneskeretsbeskyttelsen i Danmark.

Rapporten behandler emner om introduktion til menneskeretten, gennemførelse af menneskeretten, asyl, børn, databeskyttelse, etnisk oprindelse, familieliv, forvaltningens kontrol, frihedsberøvelse, handicap, køn, magtanvendelse, religion, retfærdig rettergang, retten til bolig, statsborgerskab, uddannelse, udvisning og udlevering, uregistrerede migranter, væbnet konflikt, ytringsfrihed og ældre.

Rapporten kan læses i sin fulde længde på instituttets hjemmeside, www.menneskeret.dk. Der findes også et sammendrag af rapporten, i trykt form og på hjemmesiden. Rapporten vil løbende blive udbygget, og instituttet modtager gerne kommentarer på statusrapport@menneskeret.dk.

ISBN: 978-87-93241-67-1
EAN: 9788793241671
ISSN: 2445-8791

© 2016 Institut for Menneskerettigheder
Danmarks Nationale Menneskerettighedsinstitution

Wilders Plads 8K
1403 København K
Telefon 3269 8888
www.menneskeret.dk

Vi tilstræber, at vores udgivelser bliver så tilgængelige som muligt. Vi bruger fx store typer, korte linjer, få orddelinger, løs bagkant og stærke kontraster. Vi arbejder på at få flere tilgængelige pdf'er. Læs mere om tilgængelighed på www.menneskeret.dk/tilgaengelighed

INDHOLD

1	OVERBLIK	6
1.1	INDHOLD OG AFGRÆNSNING	6
2	DEN INTERNATIONALE RAMME	8
2.1	RETTE TIL UDDANNELSE	8
2.2	RETTE TIL UNDERVISNING I MENNESKERETTIGHEDER	11
3	DEN NATIONALE RAMME	14
3.1	DEN DANSKE UDDANNELSESLOVGIVNING	14
3.2	LIGEBEHANDLING OG RETTE TIL UDDANNELSE	15
4	DEN MENNESKERETLIGE UDVIKLING	18
5	HER KAN MENNESKERETTIGHEDERNE STYRKES	21
5.1	INKLUSION	21
5.1.1	DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE	21
5.1.2	DANSKE FORHOLD	22
5.1.3	ANBEFALINGER	25
5.2	TILGÆNGELIGHED	25
5.2.1	DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE	26
5.2.2	DANSKE FORHOLD	26
5.2.3	ANBEFALINGER	27
5.3	UNDERVISNING I DANSK SOM ANDETSPROG OG MODERSMÅLSUNDERVISNING	27
5.3.1	DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE	27
5.3.2	DANSKE FORHOLD	29
5.3.3	ANBEFALINGER	31
5.4	MOBNING OG TRIVSEL I FOLKESKOLEN	31
5.4.1	DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE	31
5.4.2	DANSKE FORHOLD	32
5.4.3	ANBEFALINGER	35
5.5	FRAFALD OG TRIVSEL PÅ ERHVERVSUDDANNELSERNE BLANDT ETNISKE MINORITETSDRENGE	35
5.5.1	DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE	35
5.5.2	DANSKE FORHOLD	35
5.5.3	ANBEFALINGER	38
5.6	HANDLINGSPLAN FOR UNDERVISNING I MENNESKERETTIGHEDER	38

5.6.1	DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE	39
5.6.2	DANSKE FORHOLD	41
5.6.3	ANBEFALINGER	45
SLUTNOTER		46

FORKORTELSER

ECRI	Den Europæiske kommission mod racisme og intolerance
EMD	Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol
EMRK	Den Europæiske Menneskerettighedskonvention
EMU	Danmarks Læringsportal
EU	Den Europæiske Union
FN	De Forenede Nationer
KORA	Det Nationale Institut for Kommuners og Regioners Analyse og Forskning
SFI	Det Nationale Forskningscenter for Velfærd
STU	Særligt tilrettelagt ungdomsuddannelse
UNESCO	FN's organisation for uddannelse, kultur, kommunikation og videnskab
UPR	FN's Universelle Periodiske Bedømmelse
ØSKR	FN's konvention om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder

KAPITEL 1

1 OVERBLIK

1.1 INDHOLD OG AFGRÆNSNING

Denne delrapport behandler nogle af de menneskeretlige udfordringer på uddannelsesområdet, som Danmark står over for. Udfordringerne er udvalgt af Institut for Menneskerettigheder, fordi de i) har betydning for mange borgeres uddannelsesvalg og kompetencer eller ii) rammer nogle grupper i uddannelsessystemet særligt hårdt. De udvalgte udfordringer er:

- Inklusion
- Tilgængelighed
- Undervisning i dansk som andetsprog og modersmålsundervisning
- Mobning og trivsel i folkeskolen
- Frafald og trivsel på erhvervsuddannelserne blandt etniske minoritetsdrengene
- Handlingsplan for undervisning i menneskerettigheder der omfatter blandt andet folkeskolen, læreruddannelse, pædagoguddannelse og politiuddannelse

Delrapporten behandler primært grundskoleområdet og ungdomsuddannelserne, men berører også de videregående uddannelser samt voksen- og efteruddannelser.

Delrapporten behandler overordnet to områder. Dels retten til uddannelse for alle, herunder for personer med særlige problemstillinger. Dels behandler delrapporten undervisning i menneskerettigheder, herunder undervisning i menneskerettigheder i folkeskolen samt på uddannelsesinstitutioner, der uddanner faggrupper for hvem et godt kendskab til menneskerettighederne kan have særlig betydning for, at menneskerettighederne fremmes og beskyttes i den administrative praksis Danmark.

Undervisning i menneskerettigheder er eksempelvis relevant i forhold til folkeskolelærere og pædagoger, da folkeskolen har børns generelle dannelse for øje og skal forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Undervisning i menneskerettigheder under politiuddannelsen er også særlig relevant på grund af politiets særlige beføjelser.

I relation til retten til uddannelse behandler delrapporten forskellige udfordringer i forhold til at sikre, at eksempelvis personer med handicap og etniske minoriteter har mulighed for at få en uddannelse på lige vilkår med andre.

Der henvises også til statusrapportens delrapporter om "Børn" og "Køn", der begge behandler spørgsmål i tilknytning til uddannelse. For en introduktion til menneskerettighederne henvises til delrapporterne "Introduktion til Menneskeretten" og "Gennemførelse af Menneskeretten".

2 DEN INTERNATIONALE RAMME

2.1 RETTEN TIL UDDANNELSE

Artikel 26 i FN's Verdenserklæring om Menneskerettigheder fra 1948 indeholder en ret til undervisning for enhver. Undervisningen skal være gratis og obligatorisk på grundskoleniveau, og forældre har ret til at vælge den form for undervisning, som deres børn skal modtage. Verdenserklæringen er ikke juridisk bindende for medlemsstaterne.

En række juridisk bindende dokumenter regulerer retten til uddannelse. Mest centralt står FN's konvention om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder (ØSKR). Af ØSKR artikel 13 fremgår, at staterne anerkender enhvers ret til uddannelse. Det fremgår blandt andet af bestemmelsen, at staterne – for at opnå den fulde virkeliggørelse af denne rettighed – skal gøre undervisning på grundskoleniveau gratis og obligatorisk for alle. Staterne skal ifølge konventionen arbejde for at gøre uddannelser svarende til de danske gymnasiale, tekniske og erhvervsrettede ungdomsuddannelser alment tilgængelige, samt sikre lige adgang til professionsrettede mellemlange og videregående uddannelser på grundlag af evner.¹ Endelig fremgår det af bestemmelsen, at uddannelse skal tage sigte på menneskets fulde personlige udvikling og erkendelse af dets værdighed samt på at styrke respekten for menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder.² Konventionen fremhæver således, at uddannelse ikke blot er en ret i sig selv, men også et middel til at realisere andre menneskerettigheder.

Retten til uddannelse hører til den kategori af menneskerettigheder, der betegnes som økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder. Disse rettigheder er ofte formuleret anderledes end borgerlige og politiske rettigheder. De er typisk ikke formuleret som en individuel rettighed, men som en "mål og middelrettighed", hvor beskyttelsen af en specifik rettighed angives som mål, og hvor statens forpligtelse til at tage alle passende skridt med henblik på at sikre denne rettighed angives som middel.³ Af ØSKR fremgår eksempelvis, at staterne anerkender enhvers ret til uddannelse, og at staterne vil træffe de passende foranstaltninger til at sikre den fulde virkeliggørelse af denne ret.⁴

Økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder må i vidt omfang søges opnået gradvist og fremadskridende via blandt andet politiske og lovgivningsmæssige tiltag.⁵

FN's komité om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder (ØSKR-komitéen) har i en generel kommentar om fortolkningen af ØSKR udtalt, at medlemsstaternes forpligtelse til at sikre den fremadskridende fulde virkeliggørelse af rettighederne i ØSKR både indebærer en handleforpligtelse og en resultatforpligtelse.⁶ Handleforpligtelsen fremgår af artikel 2(1). Den forpligter staterne til at "træffe forholdsregler" og "tage skridt" til at sikre den fulde virkeliggørelse af rettighederne. Resultatforpligtelsen er "den fulde virkeliggørelse" af rettighederne. Resultatforpligtelsen forudsætter, at indsatsen rent faktisk har effekt, hvilket indebærer, at staten skal overvåge om indsatsen virker. Og om nødvendigt justere eller ændre indsatsen. Komitéen har udtalt, at staterne forventes at handle hurtigt og effektivt, men at handleforpligtelsen også må ses i lyset af statens tilgængelige ressourcer. Staten er således forpligtet til at anvende det maksimale af de tilgængelige ressourcer på at virkeliggøre konventionens rettigheder. Da staternes fulde virkeliggørelse af ØSKR må ske "fremadskridende", kræver det ifølge ØSKR-komitéen tungtvejende grunde for, at en medlemsstat kan retfærdiggøre, at beskyttelsesniveauet for en rettighed bevidst sænkes.

ØSKR-komitéen anser rettighederne for at indeholde en kernebeskyttelse, som angiver et minimumsniveau for den menneskeretlige beskyttelse. Dette minimumsniveau er staterne forpligtede til at sikre allerede ved konventionens ikrafttrædelse. Minimumsniveauet er således som udgangspunkt ikke en målsætning, der skal opnås gradvist.⁷ I forhold til retten til uddannelse fremgår det i en særskilt bestemmelse i ØSKR, at stater, der ikke ved tiltræden til konventionen har været i stand til at sikre gratis og obligatorisk grundskoleundervisning, er forpligtede til at sikre dette gennemført inden for en kortere årrække. Gratis og obligatorisk grundskoleundervisning må betragtes som et minimumsniveau, som alle stater som udgangspunkt skal yde for at leve op til konventionen.⁸

FN's børnekonvention (Børnekonventionen) beskytter barnets ret til uddannelse.⁹ Grundskoleundervisning skal også ifølge Børnekonventionen være gratis og obligatorisk og desuden fremme respekt for barnets egen kulturelle identitet, sprog og værdier.¹⁰ For at opnå dette må lærere blandt andet have viden om sproglig og kulturel mangfoldighed samt være i stand til at anvende denne viden i praksis.

FN's børnekomité har udgivet en generel kommentar om Børnekonventionens artikel 29 vedrørende barnets ret til uddannelse. Kommentaren lægger vægt på, at de menneskeretlige værdier skal gennemstrømme skolehverdagen og undervisningen. Efter komitéens opfattelse opfylder et land ikke kravene i bestemmelsen, hvis skolen tillader mobning eller vold i skolen.¹¹

Handicapkonventionen understreger, at personer med handicap har ret til uddannelse, og at staten skal sikre et inkluderende uddannelsessystem på alle niveauer.¹² Konventionen fastslår, at uddannelse har flere formål, blandt andet at opnå menneskets fulde personlige udvikling og at gøre det muligt for personer med handicap at deltage i samfundet på lige vilkår med andre. Konventionen giver endvidere en række anvisninger til, hvordan et inkluderende uddannelsessystem skal virkeliggøres. Personer med handicap må eksempelvis ikke udelukkes fra det almindelige uddannelsessystem på grund af deres handicap. Ifølge Handicapkonventionen har børn med handicap ret til at modtage undervisning på skoler i deres lokalsamfund på lige vilkår med andre børn. Hertil kommer, at der skal foretages en tilpasning i forhold til de særlige behov, som måtte følge af et handicap.¹³

Den Europæiske Menneskerettighedskonventions (EMRK) 1. tillægsprotokol, artikel 2, fastslår, at ingen må nægtes retten til uddannelse. Retten til uddannelse er dog ikke en absolut rettighed og kan således underkastes visse begrænsninger.

EU's Charter om Grundlæggende Rettigheder (EU-chartret) fastslår ligeledes, at enhver har ret til uddannelse samt adgang til erhvervs-, efter- og videreuddannelse.¹⁴

Både ØSKR, EMRK og EU-chartret anerkender, at forældre har ret til at sikre sig, at deres børn undervises i overensstemmelse med deres egen religiøse, filosofiske og pædagogiske overbevisning.¹⁵

LIGEBEHANDLING OG DISKRIMINATION

Danmark har tilsluttet sig en række internationale konventioner, som vedrører diskrimination og ligebehandling af særlige persongrupper, og som også er af relevans for uddannelsesområdet.

ØSKR, Børnekonventionen, Handicapkonventionen, EMRK og EU-chartret indeholder diskriminationsforbud i forhold til konventionernes rettigheder. FN's konvention om borgerlige og politiske rettigheder indeholder tillige et generelt diskriminationsforbud. Derudover indeholder flere andre konventioner specifikke artikler, der vedrører lige adgang til uddannelse. Det gælder blandt andet FN's konvention om afskaffelse af alle former for racediskrimination (Racediskriminationskonventionen) og FN's konvention om afskaffelse af alle former for diskrimination mod kvinder (Kvindekonventionen).

Racediskriminationskonventionen fremhæver staters pligt til at gennemføre øjeblikkelige og effektive foranstaltninger for at bekæmpe fordomme, der fører til racediskrimination. Konventionen forpligter også stater til at fremme forståelse, fordragelighed og venskabelige forhold mellem nationer og etniske grupper – i særdeleshed inden for undervisning, uddannelse, kultur og oplysning

– samt at udbrede de formål og principper, der er indeholdt i konventionen, i FN-pagten og i Verdenserklæringen.¹⁶

Kvindekonventionen forpligter stater til at sikre lige betingelser for vejledning om uddannelsesvalg samt at sikre lige adgang til at studere og tage eksaminer ved undervisningsinstitutioner af enhver art. Denne ligestilling skal sikres på alle uddannelsesniveauer, det vil sige grundskoler, ungdomsuddannelser og mellemlange og videregående uddannelser samt efteruddannelse.¹⁷

EU har også fokus på at regulere adgangen til uddannelse uden diskrimination. Den mest omfattende beskyttelse mod diskrimination på uddannelsesområdet findes på området for race og etnisk oprindelse. EU har blandt andet vedtaget direktivet om etnisk ligebehandling, som har til formål at sikre et fælles mindstemål af retsbeskyttelse mod diskrimination på grund af race eller etnisk oprindelse i EU's medlemsstater. Forbuddet dækker diskrimination på baggrund af race og etnisk oprindelse inden for al offentlig og privat virksomhed, herunder uddannelse. Det vil sige uddannelses tilbud udbudt i både det non-formelle uddannelsessystem – eksempelvis aftenskoleundervisning eller svømmeundervisning – samt på alle niveauer i det formelle uddannelsessystem.¹⁸

EU's beskyttelse mod diskrimination på baggrund af køn er reguleret i direktivet om ligestilling mellem kvinder og mænd i forbindelse med beskæftigelse og erhverv.¹⁹ Beskyttelsen gælder inden for arbejdsmarkedet og omfatter adgang til alle typer af og niveauer for erhvervsvejledning, erhvervsuddannelse, erhvervsmæssig videreuddannelse og omskoling, herunder praktisk arbejdserfaring, men ikke uddannelsesområdet generelt.²⁰ Uddannelsesområdet er heller ikke omfattet af direktivet om ligebehandling af kvinder og mænd i forbindelse med varer og tjenesteydelser.²¹

Endelig er direktivet om ligebehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv centralt i forbindelse med ikke-diskriminatorisk adgang til alle typer af og niveauer for erhvervsvejledning, erhvervsuddannelse, erhvervsmæssig videreuddannelse og omskoling, men ikke uddannelsesområdet generelt.²² Direktivet beskytter mod diskrimination på baggrund af flere diskriminationsgrunde, herunder religion eller tro, handicap, alder og seksuel orientering.²³

EU-direktiverne forbyder såvel direkte som indirekte diskrimination, chikane samt instruktion om at diskriminere. Dette beskrives nærmere i afsnit 3.4 nedenfor.²⁴

2.2 RETTEN TIL UNDERVISNING I MENNESKERETTIGHEDER

Der findes ikke en individuel ret til undervisning i menneskerettigheder. De internationale menneskerettighedskonventioner indeholder dog som hovedregel

en pligt for stater til at udbrede kendskabet til de principper og standarder, der er indeholdt i konventionerne²⁵ samt til at udbrede kendskabet til menneskerettighederne generelt. Eksempelvis bliver det understreget i ØSKR, at retten til uddannelse skal tage sigte på at styrke respekten for menneskerettighederne og grundlæggende frihedsrettigheder.²⁶

Børnekonventionen opstiller en række mål for barnets uddannelse. Eksempelvis at undervisningen skal være med til at udvikle dets personlighed, evner, psykiske og fysiske formåen og fremme barnets respekt for menneskerettighederne.²⁷ Børnekonventionen forpligter også Danmark til at udbrede kendskabet til konventionens principper og bestemmelser til børn og voksne.²⁸

Kendskabet til menneskerettighederne er afgørende for en effektiv menneskerettighedsbeskyttelse. En lang række anbefalinger, resolutioner og generelle kommentarer fra internationale menneskerettighedsorganer understreger, at undervisning i menneskerettigheder er en forudsætning for at realisere menneskerettighederne.²⁹ Der er tillige indgået en række politiske aftaler i både FN- og Europarådsregi om at styrke og fremme retten til undervisning i menneskerettigheder.³⁰

På FN's Verdenskonference om Menneskerettigheder i Wien i 1993 blev der sat særligt fokus på undervisning i menneskerettigheder.³¹ Siden har FN og Europarådet introduceret diverse dokumenter og programmer, der specifikt sætter fokus på at styrke undervisning i menneskerettigheder på nationalt niveau. Disse har ikke bindende karakter, men er anbefalinger til staterne, der uddyber og fortolker, hvorledes undervisning i menneskerettigheder indgår i de retligt bindende menneskeretlige konventioner. Mest centralt står FN's Verdensprogram om undervisning i menneskerettigheder. Fælles for programmets faser og dertilhørende handlingsplaner er, at disse dels indeholder politiske forpligtelser for staterne til at indarbejde undervisning i menneskerettigheder i uddannelserne, og dels handler om at afklare pædagogisk og didaktisk, hvad undervisning i menneskerettigheder er.³²

FN's generalforsamling vedtog i 2011 FN's erklæring om uddannelse og undervisning i menneskerettigheder. Erklæringen er ikke juridisk bindende, men understreger, at staterne politisk vil forpligte sig til at gennemføre undervisning i menneskerettigheder og derved styrke konkrete færdigheder, viden og refleksioner over holdninger og værdier.³³ Undervisning i menneskerettigheder skal ifølge erklæringen søges opnået gradvist og fremadskridende via blandt andet lovgivningsmæssige og administrative tiltag.³⁴

Erklæringen opdeler undervisning i menneskerettigheder på tre niveauer:

- Undervisning 'om' menneskerettigheder, der indebærer viden og forståelse for menneskerettighedsnormer og principper og for de mekanismer, der skal beskytte menneskerettighederne
- Uddannelse 'til' fremme af menneskerettigheder, der indebærer udvikling af færdigheder til at nyde og udøve egne rettigheder og til at respektere og opretholde andres rettigheder
- Undervisning 'gennem' menneskerettigheder, der indebærer læring, som respekterer både elevens og lærers rettigheder, og som sikrer et inkluderende læringsmiljø.³⁵

Af erklæringen fremgår, at stater bør sikre passende undervisning i menneskerettigheder for professionelle, som agerer på vegne af staten.³⁶ Medlemsstaterne bør ifølge erklæringen tage skridt til at styrke undervisning i menneskerettigheder gennem blandt andet vedtagelse af lovgivning og administrative foranstaltninger. Evalueringen af disse tiltag bør ske i tæt samråd med relevante aktører fra blandt andet den private sektor, civilsamfundet og nationale menneskerettighedsinstitutioner. Erklæringen anbefaler videre, at stater anerkender nationale menneskerettighedsinstitutioners vigtige rolle i denne proces.³⁷ Endelig bør stater sikre fyldestgørende grund-, efter-, og videreuddannelse af lærere og andre undervisere i at undervise i menneskerettigheder.

3 DEN NATIONALE RAMME

3.1 DEN DANSKE UDDANNELSESLOVGIVNING

FOLKESKOLEN

Det følger af grundloven, at alle børn i den undervisningspligtige alder har ret til fri undervisning i folkeskolen.³⁸ For børn er undervisning på grundskoleniveau således både en ret og en pligt.

Folkeskoleloven udgør den retlige ramme om den uddannelse, det enkelte barn har ret til at modtage i Danmark.³⁹ Uanset om der er tale om undervisning i den kommunale folkeskole eller i en privat grundskole, friskole eller i eget hjem, er undervisningen underlagt folkeskolelovens bestemmelser. Kravet til den undervisning, der tilbydes andre steder end i de kommunale folkeskoler, er, at den skal stå mål med den undervisning, der almindeligvis tilbydes i landets kommunale folkeskoler.⁴⁰

Kommunalbestyrelsen har ansvaret for kommunens skolevæsen og skal derfor sikre kvaliteten af de enkelte skolars niveau i forhold til nationale og lokalt fastsatte mål.⁴¹ De nationalt fastsatte mål for dannelse og menneskerettigheder i folkeskolen fremgår af folkeskolelovens formålsparagraf. Heraf fremgår, at "folkeskolen skal forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens virke skal derfor være præget af åndsfrihed, ligeværd og demokrati".⁴² I formålsparagraffen for de private og frie skoler fremgår det eksplicit, at skolen har til formål at undervise i menneskerettigheder, herunder i ligestilling mellem kønnene.⁴³

UNGDOMSUDDANNELSER

Ungdomsuddannelserne er gymnasiale uddannelser og erhvervsuddannelser. Det vil sige uddannelser, som folkeskolens elever har mulighed for at søge om optagelse på efter 9. eller 10. klassetrin. De gymnasiale uddannelser er boglige uddannelser og indbefatter STX, HF, HTX, HHX, HFE og valgfag. Erhvervsuddannelser er praktisk betonedede uddannelser og kan tage mellem 1,5 år og 5,5 år.⁴⁴ Der findes i 2014 i alt 108 forskellige erhvervsuddannelser i Danmark. Ungdomsuddannelserne og de specifikke retninger er reguleret i en lang række love og bekendtgørelser med videre.

Der er knyttet forskellige adgangskrav til de gymnasiale uddannelser, herunder afslutning af folkeskolens obligatoriske afgangsprøver samt at være erklæret såkaldt 'uddannelsesparat' af sin lærer eller af Ungdommens Uddannelsesvejledning. Derudover skal den unge blandt andet have modtaget prøveforberedende undervisning i tysk eller fransk i mindst fem år. Først efter at have opfyldt alle adgangskrav har eleven ret til en gymnasial uddannelse.⁴⁵

Erhvervsuddannelsesreformen gældende fra 2015 indebærer, at man har hævet adgangskravene, så elever skal have mindst 02 i henholdsvis dansk og matematik.⁴⁶ Det er dog muligt at få adgang til en erhvervsuddannelse, selv om man ikke opfylder de umiddelbare adgangskrav. Det kan ske gennem en optagelsesprøve og samtale. Såfremt den unge har en praktikaftale eller anden ungdomsuddannelse, kan vedkommende desuden få direkte adgang – også selv om den unge ikke opfylder de umiddelbare adgangskrav.⁴⁷

Unge med udviklingshæmning eller særlige behov, der ikke kan gennemføre en anden ungdomsuddannelse, har mulighed for at søge om optagelse på en ungdomsuddannelse for unge med særlige behov (STU). Formålet med STU'en er at opnå personlige, sociale og faglige kompetencer til en så selvstændig og aktiv deltagelse i voksenlivet som muligt og eventuelt til videre uddannelse og beskæftigelse. Det er kommunalbestyrelsen, der – efter indstilling fra Ungdommens Uddannelsesvejledning – træffer afgørelse om, hvorvidt den unge er berettiget til en STU.⁴⁸

VIDEREGÅENDE UDDANNELSER OG VOKSEN- OG EFTERUDDANNELSER

Det videregående uddannelsessystem indbefatter såkaldte maritime uddannelser, erhvervsakademiuddannelser, professionsbacheloruddannelser, kunstneriske kandidatuddannelser, universitetsbachelor- og kandidatuddannelser samt ph.d.-forskeruddannelse. Voksen- og efteruddannelse er masteruddannelser, diplomuddannelser samt videregående voksenuddannelser.⁴⁹ De videregående uddannelser er reguleret i en lang række love og bekendtgørelser med videre.

3.2 LIGEBEHANDLING OG RETTEN TIL UDDANNELSE

Der findes forskellige niveauer af beskyttelse mod diskrimination afhængig af, om man er elev i folkeskolen, er indskrevet på en gymnasial eller erhvervsrettet ungdomsuddannelse, eller om man er studerende på en mellemlang eller videregående uddannelse.

Nogle diskriminationsgrunde nyder herudover en mere omfattende beskyttelse end andre. Der findes eksempelvis en omfattende beskyttelse mod diskrimination på baggrund af race, etnisk oprindelse og køn, men ikke i samme

grad på baggrund af en elevs eller studerendes seksuelle orientering eller handicap.

De danske ligestillingslove, som gennemfører de EU-retlige diskriminationsforbud, skelner mellem forskellige former for diskrimination.⁵⁰

Konkret bliver der skelnet mellem direkte og indirekte diskrimination, instruktion til diskrimination samt chikane. Direkte diskrimination er ringere behandling af en person på grund af eksempelvis vedkommendes køn eller etniske oprindelse i forhold til, hvordan en anden person bliver, er blevet eller ville blive behandlet i en tilsvarende situation.

Indirekte diskrimination er en tilsyneladende neutral bestemmelse, betingelse eller praksis, der stiller personer af eksempelvis et bestemt køn eller en bestemt race eller etnisk oprindelse ringere end andre personer. Der er imidlertid ikke tale om indirekte diskrimination, hvis den pågældende bestemmelse, betingelse eller praksis er objektivt begrundet i et legitimt mål, og midlerne til at opfylde målet er proportionale og nødvendige.

Beskyttelsen mod chikane er relevant i uddannelsessammenhæng, da mobning i grove tilfælde kan anses som chikane. Chikane forekommer, når en person opfører sig på en måde, der krænker en anden persons værdighed og skaber et truende, nedværdigende eller ubehageligt klima for den pågældende. Handlingerne skal være relateret til den pågældendes race, etniske oprindelse eller køn, før der findes en retlig beskyttelse mod chikane.

Uddannelsesområdet er i relation til race og etnicitet reguleret i blandt andet lov om etnisk ligebehandling.⁵¹ Denne lov gennemfører EU-direktivet om princippet om ligebehandling af alle uanset race eller etnisk oprindelse.⁵² I loven findes beskyttelse på alle niveauer, det vil sige både på grundskoleområdet, ungdomsuddannelsesområdet, videregående uddannelser og efteruddannelsesområdet. Dette gælder eksempelvis i forbindelse med optagelse, undervisning og eksamination. Desuden sikrer loven ikke-diskriminatorisk adgang til undervisning i også det non-formelle uddannelsessystem.⁵³ Det vil sige, at også deltagelse i undervisningsrelaterede aktiviteter, der foregår i fritiden, eksempelvis svømmeundervisning i en privat svømmeklub med videre, er omfattet.

Loven giver endvidere uddannelsesinstitutionerne mulighed for at vedtage specifikke foranstaltninger, som i sig selv udgør forskelsbehandling, men som har til formål at forebygge eller opveje ulemper knyttet til race eller etnisk oprindelse.⁵⁴ Eksempelvis i form af særlige tilbud målrettet tosprogede elever i folkeskolen.

I forhold til ligebehandling af piger og drenge og kvinder og mænds adgang til uddannelse gælder lov om ligestilling af kvinder og mænd og lov om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til beskæftigelse med videre.⁵⁵

Der findes således også beskyttelse mod diskrimination på baggrund af køn på hele uddannelsesområdet, både i grundskoler, i ungdomsuddannelser og på mellemlange og videregående uddannelser og i forbindelse med efteruddannelse. På linje med beskyttelsen inden for race- og etnicitetsområdet gælder dette eksempelvis i forbindelse med optagelse, undervisning og eksamination.

Det følger endvidere af vejledningsloven⁵⁶, at alle ungdomsuddannelsesinstitutioner og Ungdommens Uddannelsesvejledning skal være opmærksomme på, om deres vejledning eller uddannelses- og undervisningstilbud til unge er behæftet med kønsstereotyper og snævre kønsforståelser af, hvem der er en forventelig elev på uddannelsen. Der henvises i øvrigt til delrapporten om "Køn", der behandler spørgsmålet om kønsopdelt uddannelsesvalg.

Adgangskrav og indhold inden for videregående uddannelser og voksen- og efteruddannelser reguleres i en række forskellige love. Eksempelvis er en af de centrale love for personer med handicap loven om specialpædagogisk støtte.⁵⁷ Loven skal blandt andet sikre, at studerende med fysisk eller psykisk funktionsnedsættelse, der er optaget på en videregående uddannelse, kan gennemføre uddannelsen i lighed med andre studerende uanset funktionsnedsættelsen.⁵⁸ Tilsvarende regulering findes for øvrige uddannelsesniveauer.

Offentlige myndigheder – som eksempelvis de kommunale folkeskoler eller andre offentlige uddannelsesinstitutioner – er desuden forpligtede af den almindelige forvaltningsretlige lighedsgrundsætning, som indebærer, at lige forhold skal behandles lige.

Desuden gælder lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet⁵⁹ i forhold til elevernes praktikperiode, erhvervsvejledning, erhvervsuddannelse, erhvervsmæssig videreuddannelse og omskoling. Eleverne er således beskyttet mod diskrimination i forbindelse med deres praktikforløb. De diskriminationsgrunde, som lov mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet indbefatter, er race, hudfarve, religion eller tro, politisk anskuelse, seksuel orientering, alder, handicap eller national, social eller etnisk oprindelse.⁶⁰

4 DEN MENNESKERETLIGE UDVIKLING

Danmark står fortsat over for en række udfordringer, når det gælder om at sikre en gennemførelse af både retten til uddannelse og undervisning i menneskerettigheder. Folkeskolereformen fra 2014 og udviklingen mod øget inklusion er positiv, men afføder blandt andet praktiske udfordringer.

Inden for ungdomsuddannelserne og de videregående uddannelser samt voksen- og efteruddannelserne kan der peges på væsentlige udfordringer, som reformer i 2015 ikke har adresseret tilstrækkeligt. Det gælder eksempelvis det store frafald på erhvervsuddannelserne blandt særligt etniske minoritetsdrengene.⁶¹

I 2015 blev de nationale trivselsmålinger gjort obligatoriske for folkeskoler og kommunale specialskoler. Trivselsmålingerne i 2015 udgør en baseline der fremadrettet vil kunne bruges til at følge udviklingen mere systematisk end hidtil. Målingerne viste, at utryghed og mistrivsel blandt eleverne er mest udbredt på skoler, hvor der er flest børn med indvandrerbaggrund og forældre med lav indkomst.⁶²

Selvom der fortsat er væsentlige udfordringer på uddannelsesområdet, er der siden Status 2014-2015 også sket forbedringer:

- På trods af store udfordringer med inklusion af elever med særlige behov, viser de foreløbige resultater af en større undersøgelse fra SFI af inklusion af elever med særlige behov i folkeskolen, at de fleste elever i folkeskolen trives med inklusion, og at elevernes trivsel og deltagelse er forholdsvis stabil over tid.⁶³
- Ombudsmanden slog med henvisning til Børnekonventionen i juni 2015 fast, at alle børn har ret til at blive hørt, og at dette også gælder for elever på privatskoler og efterskoler forud for bortvisning eller udskrivning.⁶⁴

Nye forbedringer i forhold til undervisning i menneskerettigheder:

- I 2015 har 4 ud af 7 university colleges, der tilbyder læreruddannelse besluttet, at der i 2016 skal udbydes et modul i undervisning i menneskerettigheder for lærerstuderende.

Udviklingen har imidlertid også medført nye menneskeretlige udfordringer:

- I 2015 konstaterede Ombudsmanden efter en række tilsynsbesøg, at flere interne skoler på kommunale anbringelsescentre ikke tilbyder tilstrækkelig undervisning til de anbragte børn. Ombudsmanden udtalte på den baggrund, at anbragte børn og unge der går i intern skole på et kommunalt anbringelsescenter, har samme ret til undervisning i alle folkeskolens fag som elever i en folkeskole.⁶⁵
- Et større studie publiceret af SFI i december 2015 viser, at drenge, etniske minoriteter og elever fra hjem, hvor forældrene ikke er så veluddannede, i gennemsnit klarer sig dårligere når de bedømmes med standpunktskarakterer af deres lærere, end hvis de går til eksamen og bliver bedømt mere objektivt.⁶⁶
- I 2015 udtalte Folketingets Ombudsmand, at det ikke er muligt for en kommune at afvise et ønske om at gøre brug af det frie skolevalg på specialområdet med henvisning til prisen. Ombudsmanden slog fast, at beslutningen om at afvise en sådan forespørgsel skal være baseret på en vurdering af selve indholdet af tilbuddet og ikke prisen alene.⁶⁷

Nye udfordringer i forhold til undervisning i menneskerettigheder:

- Politiets grunduddannelse afkortes den 1. februar 2016 fra en 3-årig grunduddannelse til en 2-årig basisuddannelse. Det er endnu uvist hvordan og i hvilket omfang undervisning i menneskerettigheder kommer til at indgå i den nye uddannelse og i politiets efter- og videreuddannelser.⁶⁸

FN's Menneskerettighedsråd bedømte i januar 2016 generelle menneskeretlige forhold i Danmark. Under processen blev det blandt andet anbefalet, at Danmark:

- Intensiverer foranstaltninger der skal forebygge og tage hånd om mobning i skoler inter alia introducerer uddannelsesmæssige og overvejer at introducere passende monitorering af anti-mobbestrategier i skoler.⁶⁹
- Tager hånd om uligheden i den juridiske status mellem minoritetssprog og sikrer, at alle børn uanset deres juridiske status, har adgang til at modtage den samme kvalitet i undervisningen, som børn i den danske folkeskole.⁷⁰

- Sikrer undervisning i menneskerettigheder for børn i grundskoler og gymnasiale ungdomsuddannelser,⁷¹ og inkluderer undervisning i mangfoldighed i grundskolernes curricula.⁷²

5 HER KAN MENNESKERETTIGHEDERNE STYRKES

5.1 INKLUSION

Inklusion af personer med handicap er et af Handicapkonventionens grundlæggende principper. Det er målet med inklusion, at så mange elever med handicap som muligt bliver inkluderet i den almindelige undervisning frem for som tidligere, at blive henvist til specialklasser eller specialskoler. Inklusion forudsætter herudover, at elever og studerende med handicap har lige adgang til kompetencegivende uddannelse og uddannelse generelt, samt at deres faglige behov mødes.

5.1.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE

Handicapkonventionen understreger to særtræk, som begge skal være til stede, før man kan tale om en inkluderende uddannelse.⁷³ For det første skal uddannelsen sikre den enkeltes fulde faglige og personlige udvikling. For det andet skal børn lære sammen for bedst muligt at styrke respekten for menneskerettigheder og mangfoldighed. Man kan således ikke tale om et inkluderende uddannelsessystem, blot fordi børn med handicap går på almindelige skoler, hvis de ikke samtidig får en uddannelse, som møder deres behov. Man kan heller ikke tale om et inkluderende uddannelsessystem, hvis børn med handicap går på specialskoler imod deres vilje – også selvom disse skoler møder deres individuelle faglige behov.

Forpligtelsen til at fremme den fulde virkeliggørelse af et inkluderende uddannelsessystem anses i Handicapkonventionen for at være en økonomisk og social forpligtelse, som skal opfyldes gradvist inden for den ressourceramme, som er til stede.⁷⁴

Handicapkonventionen fastslår, at deltagerstaterne gradvist skal sikre et inkluderende uddannelsessystem, hvor de almindelige strukturer i uddannelsessystemet skal være inkluderende over for personer med handicap, herunder sikrer, at personer med handicap har adgang til erhvervsuddannelser, voksenundervisning og livslang læring uden diskrimination på lige fod med

andre. Studerende med handicap skal således sikres en uddannelse, som fagligt er på niveau med den uddannelse, som andre studerende får, og studerende med og uden handicap skal lære sammen.⁷⁵

Handicapkonventionen forpligter Danmark til at indføre et generelt diskriminationsforbud på grund af handicap. Forpligtelsen til ikke at diskriminere defineres i Handicapkonventionen både som en negativ forpligtelse til ikke at forskelsbehandle på grund af handicap og som en positiv forpligtelse til at yde tilpasning for handicap i rimeligt omfang. Det er således ikke tilstrækkeligt, at elever med handicap tilbydes det samme, som tilbydes andre elever. Elever med handicap kan således have behov for særlig støtte til at gennemføre en uddannelse. Et eksempel på en støtteordning kunne være, at elever med ADHD får mere strukturerede og bundne opgaver end de øvrige elever. Manglende tilpasning vil i konkrete situationer kunne udgøre en krænkelse af pligten til at yde tilpasning i rimeligt omfang.

Børnekomitéen anbefaler i sin seneste rapport til Danmark fra 2011, at børn med handicap integreres i grundskoler, men udtrykker samtidig bekymring over, at børn med handicap opnår udpræget ringere uddannelsesresultater end andre børn.⁷⁶

Handicapkomitéen udtrykte i sin seneste rapport til Danmark fra 2014 ligeledes bekymring over, at overflytningen af børn fra specialskoler til almindelige skoler går for hurtigt og sætter spørgsmålstegn ved, om børn med handicap får den støtte, de har brug for i de almindelige skoler. Komitéen påpeger herudover, at det er problematisk, at der er begrænsning i klageadgang til Klagenævnet for Vidtgående Specialundervisning, idet elever, der modtager støtte i mindre end 9 timer ugentligt, ikke har adgang til at klage over kommunale afgørelser vedrørende specialundervisning.⁷⁷

Både Børnekomitéen og Handicapkomitéen har endvidere påpeget nødvendigheden af, at Danmark forstærker uddannelsen af lærere til at varetage undervisning af børn med handicap med henblik på at sikre, at kvaliteten af undervisningen svarer til den kvalitet i undervisningen, som andre børn modtager.⁷⁸

5.1.2 DANSKE FORHOLD

Ifølge aftalen om kommunernes økonomi for 2013 er det målsætningen, at kun 4 procent af alle elever i kommunale skoler skal modtage specialundervisning i specialklasser og på specialskoler i 2015. I praksis er det dog et kommunalt anliggende, hvor inkluderende de almindelige skoler skal være. Der er derfor stor variation i, hvordan kommunerne har grebet opgaven an målt på henvisningsfrekvens og ressourcer afsat til inklusion.⁷⁹

Generelt har der dog over de seneste år været en udvikling i retning af, at flere elever får undervisning i folkeskolens almindelige undervisning, således at der i skoleåret 2014/2015 kun var 4,8 procent, som ikke var inkluderet i den almindelige undervisning.⁸⁰ Udviklingen dækker samtidig over, at flere elever end tidligere modtager specialundervisning i den almindelige folkeskole, hvilket vil sige støtte i mindst ni timer om ugen i forbindelse med den almindelige undervisning.

Set i lyset af Danmarks menneskeretlige forpligtelser er det positivt, at der er en politisk ambition om og en praktisk gennemførelse af øget inklusion af elever med handicap. Mindst tre forhold kræver dog særlig opmærksomhed:

For det første er det afgørende at elever med handicap ikke modtager undervisning i den almindelige folkeskole på bekostning af deres faglige eller sociale udvikling. Ikke desto mindre viser en undersøgelse foretaget af Epinion for Undervisningsministeriet, at elever med fysisk handicap på næsten alle niveauer stadig halter bagefter med hensyn til uddannelse sammenlignet med andre elever. Elever med handicap gennemfører således ikke folkeskolens afgangsprøve så ofte som andre elever, deres karaktergennemsnit er lavere ved folkeskolens afgangsprøve end for de øvrige elever, ligesom væsentlig færre elever med handicap påbegynder en ungdomsuddannelse eller en videregående uddannelse.⁸¹ En undersøgelse gennemført af SFI i 2015 viser endvidere, at elever, som er flyttet fra specialundervisningstilbud ind i den almindelige undervisning, deltager mindre socialt end de øvrige elever.⁸²

Der er således fortsat behov for at have fokus på at fremme rammerne for den bedst mulige inklusion, og hvordan målsætningen om inklusion gennemføres i praksis.

For det andet og i forlængelse af ovenstående bør der være en særlig opmærksomhed rettet mod de elever, som i dag tilsyneladende slet ikke modtager undervisning. Landsforeningen Autisme har således i 2015 gennemført en undersøgelse blandt forældre til børn med autisme, der viser, at en række børn med autisme holdes hjemme fra, eller nægter at gå i skole, fordi de ikke passer ind i det tilbudte læringsmiljø.⁸³

Og endelig for det tredje er der et behov for at styrke det enkelte barns ret til den støtte, det har behov for. Fra 2012 er det med den såkaldte inklusionslov indført, at elever, som modtager støtte mindre end 9 timer om ugen, ikke længere formelt modtager specialundervisning.⁸⁴ De kan derfor ikke klage over afgørelser om tildeling af støtte, hvilket svækker deres retsstilling.

En opgørelse over klagesagerne ved Klagenævnet for Specialundervisning viser, at klagenævnet i stigende omfang ændrer kommunernes afgørelser om tildeling af specialundervisning. I 2015 var Klagenævnet enig i 42 procent af kommunernes afgørelser om specialundervisning, mens tallet i 2014 var 52

procent. Klagenævnet ændrede i 2015 desuden flere kommunale afgørelser, end året før. Særligt markant er det i klagesager fra forældre til ordblinde børn. Klagenævnet har ændret kommunens afgørelse i 68 procent af sagerne om ordblinde børn. Desuden er andelen af formelle fejl i den kommunale sagsbehandling stigende. I 2015 konstaterede klagenævnet, at der var formelle fejl i 78 procent af sagerne, mod 76 procent i 2014 og 70 procent i 2013. De mest hyppige fejl i den kommunale sagsbehandling er manglende begrundelse for afslag, eller at afgørelsen slet ikke er begrundet.⁸⁵

Som det fremgår af afsnit 3.1 gælder der ikke et generelt forbud mod diskrimination på grund af handicap uden for arbejdsmarkedet. Dette betyder, at der ikke gælder et forbud mod diskrimination på grund af handicap i grundskolen, men udelukkende i forhold til erhvervsrettede uddannelser.⁸⁶

ULIGE ADGANG TIL KOMPETENCEGIVENDE ERHVERVSUDDANNELSE

Som nævnt er det vanskeligere for grundskolens elever med handicap at komme videre i en ungdomsuddannelse, end det er for de øvrige elever. Således viser en undersøgelse fra 2014, at blot 73 procent af eleverne med handicap påbegyndte en ordinær ungdomsuddannelse, mens 92 procent af eleverne uden et handicap påbegyndte en ordinær ungdomsuddannelse.⁸⁷ Der er således fortsat behov for at lette overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelse for elever med handicap.

For nogle elever med handicap er en ordinær ungdomsuddannelse dog ikke en realistisk mulighed. Siden 2007 har disse unge med handicap derfor haft mulighed for at tage en 3-årig ungdomsuddannelse kaldet Særlig Tilrettelagt Ungdomsuddannelse (STU).⁸⁸ STU'en er ikke erhvervskompetencegivende, og en evaluering fra 2012 viser, at mere end 80 procent ikke kommer videre i job eller uddannelse, efter de har gennemført uddannelsen.⁸⁹

Der mangler således kompetencegivende uddannelses tilbud til disse unge. De unge forventes at stå til rådighed på arbejdsmarkedet, men med handicap og uden kompetencegivende uddannelse, kan der være lang vej til et job. Der tegner sig et billede, hvor unge med handicap stilles ringere end andre unge i Danmark i forhold til at opnå en erhvervskompetencegivende uddannelse og blive helt eller delvist selvforsørgende. Erhvervsuddannelsesreformen der trådte i kraft i 2015 har ikke ændret på disse forhold hvorfor ligebehandling af unge med handicap i adgangen til kompetencegivende uddannelse fortsat udestår.

MELLEMLANGE OG VIDEREGÅENDE UDDANNELSER

På de mellemlange og videregående uddannelser er der også markante forskelle mellem personer med og uden handicap. Således viser undersøgelsen gennemført af Epinion, at blot 25 procent af de unge med handicap påbegynder en videregående uddannelse, mens det er 44 procent unge uden handicap, der påbegynder en videregående uddannelse.⁹⁰ En undersøgelse gennemført af SFI i

2014 viser, at studerende med handicap har svært ved at gennemføre en videregående uddannelse. Undersøgelsen viser desuden, at rimelig tilpasning er afgørende for, at studerende med handicap kan komme videre i uddannelsessystemet og være ligestillede med studerende uden handicap.⁹¹

I forlængelse af den massive indsats for at sikre inklusion af elever med handicap på grundskoleniveau vil der formentlig fremadrettet være flere elever med handicap, for hvem den oplagte vej videre er eksempelvis en professionsrettet uddannelse inden for det ordinære uddannelsessystem. Det er derfor afgørende, at det almindelige uddannelsessystem er gearet til studerende med handicap.

Som ovenstående illustrerer, er der på alle uddannelsesniveauer fortsat store udfordringer i forhold til at sikre en reel inklusion af elever og studerende med handicap. Der bør derfor udarbejdes konkrete handlingsplaner for inklusion på alle uddannelsesniveauer, således at elever og studerende med handicap fremadrettet har de samme uddannelsesmuligheder som andre.

5.1.3 ANBEFALINGER

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at fremme menneskerettigheder – at regeringen:

- sikrer klageadgang for alle kommunale afgørelser om tilpasning og støtte til elever i folkeskolen, uanset om afgørelsen vedrører tilpasning og støtte i mere eller mindre end 9 timer om ugen.
- sikrer, at unge med handicap i videst muligt omfang har adgang til en kompetencegivende uddannelse, herunder overvejer at gøre STU'en kompetencegivende.

5.2 TILGÆNGELIGHED

Tilgængelighed er et af Handicapkonventionens grundlæggende principper.⁹²

Tilgængelighed er en forudsætning for at sikre lige muligheder, eftersom nydelsen af en lang række af Handicapkonventionens rettigheder er afhængig af, at samfundet er tilgængeligt. Det gælder blandt andet retten til uddannelse.

En afgørende forudsætning for at muliggøre retten til uddannelse for alle er således, at uddannelsesinstitutioner er tilgængelige for alle børn og voksne. Hvis dette ikke er tilfældet, kan det for nogle være umuligt at modtage den undervisning, de har ret til, og dermed at gennemføre en uddannelse.

Tilgængelighed kan eksempelvis indebærer ramper for kørestolsbrugere, god akustik, handicaptoiletter og at studierelevante hjemmesider fungerer sammen med fx oplæsningsprogrammer for ordblinde og skærmlæsere for blinde og svagsynede.

5.2.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE

Handicapkonventionens artikel 9 forpligter stater til at fremme adgangen til offentlige områder for personer med handicap. Der er tale om en nøglerettighed, som udtrykker det grundlæggende princip, at samfundet skal indrettes, så personer med handicap kan deltage på lige vilkår med andre.

Det forhold, at handicapbegrebet i konventionen er bredt og omfatter alle former for funktionsnedsættelser, betyder, at tilgængelighed skal sikres for personer med fysiske, psykiske, intellektuelle eller sensoriske funktionsnedsættelser.

Bestemmelsen fastslår, at Danmark har pligt til at fremme adgangen for personer med handicap til fysiske omgivelser, transportmuligheder, information, kommunikation og øvrige faciliteter, som er tilgængelige for offentligheden. Tilgængelighed angår således mere end blot tilgængelighed til fysiske strukturer.

5.2.2 DANSKE FORHOLD

Byggelovgivningen i Danmark fastsætter krav til tilgængelighed. Lovgivningen stiller hovedsageligt krav til nybyggeri og ombygninger. Instituttet har tidligere udgivet en pjece om de forskellige barrierer, der stadig eksisterer i forhold til den praktiske efterlevelse af byggelovgivningen.⁹³ Hertil kommer, at mange uddannelsesinstitutioner har til huse i ældre bygninger, som ikke er underlagt de nødvendige krav med hensyn til tilgængelighed. Der henvises i øvrigt til delrapporten 'Handicap', der behandler spørgsmålet om tilgængelighed og byggerier med offentlig adgang nærmere.

Tilgængelighed er dog mere end blot tilgængelighed til bygninger. Det er eksempelvis også opsætning af såkaldte FM-anlæg for at sikre den nødvendige lyd for elever med hørehandicap; det er sikring af, at det anvendte undervisningsmateriale findes i formater, som blinde kan læse; samt at uddannelsesinstitutionens hjemmeside lever op til de obligatoriske tilgængelighedsstandarder.

Som udgangspunkt er det den enkelte uddannelsesinstitution, der er ansvarlig for at tilbyde hjælpemidler, sikre tilgængeligheden til deres digitale løsninger og det undervisningsmateriale, de bruger.

Der findes ikke nogen samlet og opdateret oversigt over, i hvilket omfang landets uddannelsesinstitutioner er tilgængelige.⁹⁴ Folketingets Ombudsmand foretager løbende inspektioner af tilgængeligheden på blandt andet uddannelsesinstitutioner, hvori der peges på et stort forbedringspotentiale, ligesom en undersøgelse fra Center for Ligebehandling af Handicappede har dokumenteret, at langt fra alle folkeskoler er tilgængelige.⁹⁵

En undersøgelse af uddannelsesresultater og -mønstre for børn og unge med handicap dokumenterer, at elever med handicap af ikke-kognitiv karakter klarer sig dårligere end andre elever i folkeskolen. Samme undersøgelse viser en lavere gennemførelsesfrekvens i folkeskolen for de elever med handicap, som har oplevet problemer i forhold til tilgængelighed.⁹⁶ Manglende tilgængelighed kan således have store negative konsekvenser for elever med handicap.

Alligevel findes der på nuværende tidspunkt hverken en samlet viden om niveauet af tilgængelighed til de danske uddannelsesinstitutioner eller en handlingsplan for, hvordan tilgængeligheden forbedres. Regeringen har i sin handicappolitiske handlingsplan fra 2013 beskrevet en række initiativer, som skal være med til at sikre tilgængelighed inden for uddannelsessystemet.⁹⁷ Ingen af initiativerne har dog det direkte mål at sikre tilgængeligheden til grundskolerne.

5.2.3 ANBEFALINGER

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at fremme menneskerettighederne – at regeringen:

- fastsætter konkrete målsætninger for og løbende følger udviklingen i tilgængeligheden på landets uddannelsesinstitutioner.

5.3 UNDERVISNING I DANSK SOM ANDETSPROG OG MODERSMÅLSUNDERVISNING

Tosprogede elever har – ligesom andre elever i folkeskolen – ret til at modtage en undervisning, som imødekommer deres forudsætninger og behov. Det indebærer, at tosprogede elever modtager en undervisning, som giver dem det fulde udbytte i alle fag, herunder i dansk som andetsprog, så de efter endt folkeskole har de samme faglige kvalifikationer som etsprogede elever. I Danmark er tosprogede elever i den undervisningspligtige alder desuden sikret adgang til statsfinansieret modersmålsundervisning, hvis de kommer fra lande under EU og Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde (EU/EØS) eller fra Færøerne og Grønland. Det er op til den enkelte kommune, om man vil tilbyde modersmålsundervisning til tosprogede elever fra øvrige lande.

5.3.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE

Danmark er i henhold til et EU-direktiv om skolegang for børn af migrantarbejdstagere, forpligtet til at give modersmålsundervisning til tosprogede børn fra EU/EØS-landene og til elever fra Færøerne og Grønland.⁹⁸ Direktivet har til formål at sikre, at børn af vandrende arbejdstagere, der opholder sig i et andet europæisk land, har mulighed for at modtage undervisning i modersmålet og i hjemlandets kultur, blandt andet for at lette børnenes eventuelle tilbagevenden til oprindelseslandet.

ØSKR understreger, at retten til uddannelse skal gennemføres uden forskelsbehandling af nogen art, inklusive i henseende til sprog og etnicitet.⁹⁹ Forpligtelsen til at sikre retten til uddannelse overlader staten en betydelig frihed til at afgøre, hvilke tiltag der må anses for passende med henblik på den fulde realisering af rettigheden.

I 2013 anbefalede ØSKR-komiteén, at Danmark prioriterer implementeringen af rammerne for sproglig udvikling for børn med minoritetsbaggrund. Komiteén anbefalede også, at Danmark reducerer indvirkningerne af socioøkonomiske forhold på elevers faglige niveau.¹⁰⁰

Børnekonventionens artikel 2 og artikel 28 indeholder en ret for børn til lige adgang til undervisning og uddannelse uden forskelsbehandling af nogen art, blandt andet på baggrund af race, hudfarve, køn, sprog, religion, national, etnisk eller social oprindelse. Det fremgår endvidere af Børnekonventionen, at uddannelsen af barnet blandt andet skal have til hensigt at udvikle respekt for barnets egen kulturelle identitet, sprog og værdier og for de nationale værdier i det land, hvor barnet er bosat, og i landet, hvorfra barnet oprindeligt stammer.¹⁰¹

På den baggrund anbefalede Børnekomiteén i 2011, at Danmark genindfører modersmålsundervisning på grundskoleniveau for de tosprogede elever, der ikke modtager kommunalt organiseret modersmålsundervisning.¹⁰²

Vestre Landsret fandt i 2006, at der ikke var grundlag for at fastslå, at det var i strid med Børnekonventionen, at børn med dansk statsborgerskab og tyrkisk oprindelse ikke blev tilbudt vederlagsfri undervisning i tyrkisk. Landsretten lagde til grund, at børnene var danske og havde dansk som modersmål, men synes tillige at forudsætte, at der ikke er tale om diskrimination på baggrund af nationalitet, når der alene tilbydes vederlagsfri modersmålsundervisning til børn omfattet af EU-reglerne.¹⁰³

Racediskriminationskomiteén anbefalede i 2010, at Danmark sikrer kommunalt organiseret modersmålsundervisning til børn fra alle etniske grupper på lige fod med børn fra EU/EØS-landene, Færøerne og Grønland.¹⁰⁴

Ligeledes anbefalede Europarådets Komité mod Racisme og Intolerance (ECRI) i 2012, at Danmark sikrer lige ret til uddannelse til alle sproglige minoritetselever uanset oprindelsesland og sikrer, at lærere uddannes til at undervise i et skolesystem, hvor der er elever med flerkulturelle baggrunde.¹⁰⁵

Danmark er menneskeretligt forpligtet til at sikre den fremadskridende fulde virkeliggørelse af retten til uddannelse for alle og at tage alle passende tiltag med henblik på dette. Menneskeretten overlader det i et vist omfang til Danmark at afgøre, hvilke tiltag der må anses for passende og egnede til at sikre dette.

Danmark kan således ikke siges at være menneskeretligt forpligtet til at tilbyde en bestemt ydelse eller at iværksætte et specifikt tiltag, men Danmark er forpligtet til på den ene side at sikre, at alle børn får adgang til en god uddannelse, og på den anden side, at uddannelse blandt andet tilgodeser, at barnet kan udvikle respekt for egen kulturel identitet, sprog og værdier.

5.3.2 DANSKE FORHOLD

DANSK SOM ANDETSPROG

Basisundervisning i dansk som andetsprog tilbydes tosprogede elever, som ikke har et tilstrækkeligt kendskab til dansk til at kunne deltage i den almindelige undervisning. Basisundervisningen foregår uden for klassens rammer. Supplerende undervisning i dansk som andetsprog tilbydes tosprogede elever, der har behov for støtte, men som er i stand til at deltage i den almindelige undervisning. Den supplerende undervisning er enten en dimension i den almindelige undervisning, holdundervisning eller enkeltmandsundervisning i visse fag, eller den kan indgå i dele af fag, parallelt med den almindelige undervisning.¹⁰⁶

Undersøgelser viser, at tosprogede elever generelt klarer sig 1,5 til 2 karakterpoint dårligere i læsning, matematik og naturfag i grundskolen end andre elever.¹⁰⁷ Denne forskel indikerer, at folkeskolen i dag ikke i tilstrækkelig grad sikrer, at tosprogede elever får det samme udbytte af deres skolegang som andre børn.¹⁰⁸

Tidligere undersøgelser har også vist, at den individuelle fastlæggelse af den supplerende undervisning i praksis kan medføre, at mange tosprogede elever ikke modtager tilstrækkelig undervisning i dansk som andetsprog.¹⁰⁹ Eksempelvis viste en evaluering af dansk som andetsprog i Albertslund Kommune fra 2010, at nogle skoler kun havde henvist 24 procent af de 'øvrige tosprogede elever' – det vil sige elever, som ikke modtog basisundervisning – til supplerende dansk som andetsprog. Derimod havde andre skoler henvist hele 79 procent af elevgruppen.¹¹⁰ Der kan således være markant forskel på henvisningspraksis skolerne imellem og dermed et betydeligt udsving i antallet af elever, der henvises til undervisning i dansk som andetsprog.

Desuden peger studier på, at særligt tosprogede elever oplever, at deres lærere har lavere forventninger til deres præstationer end til deres etnisk danske kammerater.¹¹¹ Samtidig er tosprogede elever ofte overrepræsenterede i gruppen af elever, der henvises til specialklasser, fordi mange lærere ikke er uddannede til at skelne mellem sprogundervisningsbehov og specialundervisningsbehov.¹¹²

Undervisningsministeriets læringskonsulentkorps tilbyder og formidler efteruddannelse af lærere. Læreruddannelsesreformen fra 2013 har imidlertid nedlagt dansk som andetsprog som linjefag og indarbejdet en mindre del af fagets tidligere kompetencemål i lærernes grundfaglighed.¹¹³ Undervisning af tosprogede elever indgår i stedet i færdighedsmål i danskfaget og som en vidensdimension i for eksempel biologi og kristendom.¹¹⁴ Det kan frygtes, at nedlæggelsen af faget kan betyde en tilbagegang i forhold til at sikre, at de nyuddannede folkeskolelærere, som skal varetage opgaver med blandt andet sprogscreening af tosprogede elever, har de nødvendige kompetencer til at løse denne opgave.

MODERSMÅLSUNDERVISNING

Som nævnt har elever, som selv eller hvis forældre kommer fra et andet EU-land eller fra Island, Lichtenstein, Norge, Færøerne eller Grønland, ret til at modtage modersmålsundervisning. Danmark har implementeret EU-reglerne ved en bekendtgørelse, der fastlægger, hvornår kommunerne er forpligtede til at tilbyde vederlagsfri modersmålsundervisning.¹¹⁵ Det fremgår af bekendtgørelsen, at kommunerne skal orientere forældre til børn omfattet af reglerne om muligheden for modersmålsundervisning, samt at kommunen er forpligtet til at oprette undervisning i et sprog, hvis mindst 12 elever tilmelder sig, og der kan tilknyttes en kvalificeret lærer eller andet undervisende personale.¹¹⁶ Det er op til den enkelte kommune at afgøre, om man vil give tosprogede elever fra andre lande ret til gratis modersmålsundervisning.

Folkeskolereformen har medført, at al modersmålsundervisning skal foregå i den understøttende undervisning i skoletiden.

Undersøgelser viser, at tosprogede elever klarer sig markant dårligere end andre elever. Der har derfor været fokus på at forbedre indsatsen over for denne gruppe i de sidste 20 år. Senest igangsatte Undervisningsministeriet og Skolerådets Formandskab i 2013 et større forsøg i 39 kommuner om modersmålsundervisning i 1. klasse og 4. klasse.¹¹⁷ Forsøget er søsat ud fra en forventning om, at en forbedring af elevernes modersmålskompetencer vil mindske forskellen mellem tosprogede og etsprogede elevers faglighed og styrke, tosprogede elevers selvværd, motivation, trivsel og glæde ved at gå i skole samt deres lyst til at uddanne sig.¹¹⁸ Forsøget er delt i flere forskellige forsøgsindsatser og løber over flere år. I 2014 blev de indledende analyser af de første forsøgsindsatser offentliggjort,¹¹⁹ men de endelige resultater er endnu ikke offentliggjort. Det er værd at bemærke, at en forundersøgelse til forsøget har vist, at den pædagogisk-didaktiske kvalitet i undervisningen har en større effekt på tosprogede elevers læsekompetencer, end hvilket sprog undervisningen foregår på. Indsatsen stiller som præmis for en vellykket undervisning af tosprogede elever – ligesom flere andre initiativer – at eleverne

mødes med et såkaldt 'ressourcesyn'. Et 'ressourcesyn' indebærer en værdsættelse af elevernes modersmålskompetencer.

5.3.3 ANBEFALINGER

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at fremme den enkeltes menneskerettigheder – at Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling i samarbejde med kommunerne:

- sikrer, at tosprogede elever, der har behov for dansk som andetsprog, modtager den undervisning, de har behov for, og at undervisningen varetages af lærere, der er uddannet til opgaven.

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at styrke vidensgrundlaget – at Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling:

- undersøger, hvilken betydning afskaffelsen af adgangen til modersmålsundervisning for børn fra andre lande end EU-/EØS-lande samt Grønland og Færøerne har haft for børnenes uddannelse, herunder mulighed for at udvikle respekt og forståelse for egen kulturel identitet, sprog og værdier.

5.4 MOBNING OG TRIVSEL I FOLKESKOLEN

5.4.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE

Forbud mod mobning er ikke i sig selv en beskyttet menneskeret, men frihed for mobning vil i visse tilfælde kunne være omfattet af andre menneskerettigheder. Ikke mindst fordi særligt grovere tilfælde af mobning kan begrænse børns adgang til uddannelse.

Artikel 19 i FN's børnekonventionen indeholder en ret for barnet til beskyttelse mod alle former for fysisk eller psykisk vold, skade, misbrug med videre. FN's børnekomité har udtalt, at psykisk vold, som er omfattet af artikel 19, blandt andet kan være mobning eller ydmygelse fra voksne eller andre børn. Det kan også bestå af 'cybermobning', via eksempelvis mobiltelefoner eller internettet.¹²⁰

Efter børnekomitéens opfattelse indeholder artikel 19 blandt andet en forpligtelse for staten til at forbyde al vold mod børn, samt at sikre tilstrækkelige ressourcer til at forebygge og bekæmpe vold mod børn. Derudover bør børn, som er ofre for vold, have adgang til et klagesystem der kan sikre oprejsning og erstatning.¹²¹

I Børnekomitéens seneste anbefalinger til Danmark fra 2011 roste komitéen Danmarks bestræbelser for at forebygge mobning. Komitéen udtrykte dog samtidig bekymring over udbredelsen af mobning i danske skoler og manglen på

klarhed i dansk lovgivning vedrørende de enkelte skolers ansvar. Komitéen anbefalede således, at Danmark styrker indsatsen mod mobning, blandt andet gennem monitorering af skolernes kvalitetsrapporter og en øget klarhed i lovgivningen, der forpligter skolerne til at udfærdige handlingsplaner på området. Børnekomitéen anbefalede ligeledes Danmark at forstærke indsatsen for at fremme værdier og opførsel, som er fri for diskrimination af enhver form, herunder på grund af køn, etnisk oprindelse, immigrationsstatus, handicap, seksuel orientering eller andet.¹²²

Komitéen understregede, at Danmark særligt bør monitorere og forholde sig aktivt til diskrimination, der i særdeleshed rammer børn, der tilhører etniske minoritetsgrupper, er baseret på barnets køn og/eller børn, som har særlige indlæringsvanskeligheder eller i øvrigt er i en særlig sårbar situation.¹²³ Elever, der er udsat for mobning, kan siges at være i en særlig sårbar situation.

Danmark blev i forbindelse med FN's Universelle Periodiske Bedømmelse (UPR) i januar 2016 anbefalet at intensivere foranstaltninger, der skal forebygge og adressere mobning i skoler. Herunder at introducere passende monitorering af anti-mobbestrategier i skoler.¹²⁴

5.4.2 DANSKE FORHOLD

Undervisningsmiljøloven skal sikre, at skolerne arbejder med trivsel og forebyggelse af mobning.¹²⁵ Af forarbejderne til undervisningsmiljøloven fremgår det, at ledere og lærere¹²⁶ i grundskolen er forpligtede til at forsøge at hindre mobning og gribe effektivt ind, hvis mobning alligevel finder sted.¹²⁷ Minimum hvert tredje år skal skolerne udarbejde og offentliggøre en skriftlig undervisningsmiljøvurdering, hvor blandt andet oplysninger om elevernes trivsel skal indgå.¹²⁸

Fra 2015 er det endvidere lovpligtigt at gennemføre årlige målinger af folkeskoleelevers trivsel.¹²⁹ Trivselsmålingen skal gennemføres blandt eleverne i børnehaveklassen samt på 1.-9. klassetrin på alle folkeskoler og kommunale specialskoler. Det er ikke obligatorisk for elever fra andre skoletyper eller for 10. klasseelever at deltage i trivselsmålingen. Det er dog muligt for alle grundskoler at lave frivillige trivselsmålinger.

Den nationale trivselsundersøgelse skal blandt andet registrere elevernes oplevelser med mobning.¹³⁰ Den første nationale trivselsundersøgelse blev gennemført i perioden 26. januar til 24. marts 2015. I alt deltog ca. 470.000 elever fra næsten alle landets folkeskoler og kommunale specialskoler.¹³¹

Chikanebestemmelserne i dansk lovgivning vedrørende etnicitet, race og køn er også relevante i en skolesammenhæng, da mobning i grove tilfælde kan anses som chikane. Chikane forekommer, når en person opfører sig på en måde, der krænker en anden persons værdighed og skaber et truende, nedværdigende eller

ubehageligt klima for den pågældende. I dansk lovgivning findes der beskyttelse mod chikane på hele uddannelsesområdet i relation til race, etnisk oprindelse eller køn.

Analysen af den første nationale trivselsundersøgelse i grundskoler og kommunale specialskoler i 2015 peger på en klar sammenhæng mellem elevernes læring og det sociale miljø.¹³² En undersøgelse fra Sundhedsstyrelsen viser ligeledes, at dårlige resultater i folkeskolen i nogle tilfælde er en følge af den skadevirkning, som mistrivsel og mobning har på indlæring og dannelse.¹³³

I Danmark er der imidlertid ikke en egentlig lov mod mobning, som udelukkende er møntet på forhold i grundskolen, sådan som det for eksempel er tilfældet i Sverige. Den svenske skolelov og diskrimineringslov gør det muligt at lægge sag an mod skoleansvarlige og få tildelt erstatning, hvis personalet på en skole ikke har opfyldt sin udredningspligt, det vil sige undladt at reagere på kendskab til, at en elev føler sig udsat for diskrimination, chikane eller anden form for krænkende behandling.¹³⁴

Ifølge dansk lovgivning skal alle skoler udforme et værdiregelsæt. Hvis der er problemer med det psykiske undervisningsmiljø, for eksempel hvis en elev bliver mobbet, har både skolen og forældrene et ansvar.¹³⁵ I den nyeste bekendtgørelse om fremme af god orden i folkeskolen fra 2014, står der ikke længere, at skoler skal udforme en anti-mobbestrategi, som var tilfældet i den tidligere version af bekendtgørelsen.¹³⁶ Det fremgår imidlertid af bemærkningerne til loven, at der som led i værdiregelsættet skal udarbejdes en overordnet anti-mobbestrategi.¹³⁷

I en undersøgelse lavet af Red Barnet og Landsorganisationen Skole og Forældre i 2015 svarer 57 procent af de adspurgte skoler, at de har en anti-mobbestrategi. Der er 16 procent der ikke mener, at der er behov for en anti-mobbestrategi på deres skole, og 19 procent siger, at de ikke ved, at de skal have en anti-mobbestrategi.¹³⁸

De nationale trivselsundersøgelser fra 2015 viser, at på skoler i udsatte boligområder, er hver femte elev generelt bange for at blive til grin på skolen, og hver tiende føler sig utryk.¹³⁹ Andre undersøgelser viser, at elever lærer mindre og har mere fravær, hvis de gennem længere tid oplever, at de har det dårligt og ikke fungerer i hverdagen.¹⁴⁰ En undersøgelse foretaget af Sundhedsstyrelsen fra 2011 viser for eksempel, at børn med svage sociale relationer til forældre og venner har flere tegn på dårlig trivsel end andre børn.¹⁴¹

Ifølge den nationale trivselsundersøgelse i 2015 oplever 2 procent af eleverne i 4.-9. klassetrin mobning tit eller meget tit. Mens 7 procent oplever at blive mobbet en gang i mellem. Flest elever i 4.-5. klassetrin oplever at blive mobbet, hvor 10 procent i 4. klasse har oplevet mobning, og 4 procent vurderer, at de ofte er udsat for mobning i skolen.¹⁴² Den nationale trivselsundersøgelse er en

såkaldt baseline-undersøgelse, så det vil først være muligt at se på udviklingen de kommende år. Sammenlignet med tal fra andre tidligere undersøgelser, er der imidlertid et stort fald i elever, der oplever mobning. Ifølge Dansk Center for Undervisningsmiljø blev 20 procent i 4.-6. klasse mobbet i 2014.¹⁴³

Ifølge Sundhedsstyrelsen er der en række kendetegn, der karakteriserer skoler, hvor eleverne trives og har det godt. Disse kendetegn indbefatter, at skolen har et vedvarende fokus på trivsel, at skolen har fremme af trivsel som en vigtig målsætning for skolen, at der på skolen er plads til forskelle; og at der er aktive politikker mod mobning og diskrimination elever imellem og imellem elever og lærere.¹⁴⁴ Der er imidlertid stor forskel på elevernes trivsel fra til skole til skole. Tegn på psykisk mistrivsel er tre til fire gange højere på de skoler, hvor trivslen er værst, i forhold til de skoler, hvor trivslen er bedst.¹⁴⁵ Sundhedsstyrelsen fremhæver, at andelen af elever, der ikke føler sig trygge i skolen, er faldet fra omkring 12 procent i 1991 til omkring 7 procent i 2010.¹⁴⁶ Den nationale trivselsundersøgelse i 2015 viser, at der blandt elever i 4.-9. klassetrin er 6 procent som sjældent føler sig trygge og 14 procent som kun en gang i mellem føler sig trygge i skolen.¹⁴⁷

Forskning og undersøgelser, der beskæftiger sig med mangfoldighed i elevgrundlaget – for eksempel i forhold til køn, seksuel orientering, etnicitet, religion og minoritetssprog – kan have relevans for sikringen af et diskriminationsfrit læringsmiljø og lige muligheder i skolen. Sådanne undersøgelser har blandt andet afdækket, hvordan normer i såvel folkeskoleloven som i den praktiske skolehverdag kan have ekskluderende konsekvenser for elever med minoritetsbaggrund.¹⁴⁸ Undersøgelser peger for eksempel på, at der ikke blandt de ansatte i folkeskolen synes at være et legitimt sprog for at tale om diskrimination.¹⁴⁹

Endvidere viser et studie fra Statens Institut for Folkesundhed fra 2010, at børn med etnisk minoritetsbaggrund føler sig langt mindre selvsikre og trygge i skolen end børn med etnisk dansk baggrund. Studiet viser, at én ud af ti elever med etnisk dansk baggrund føler sig utrygge i skolen, mens næsten fire ud af ti elever med etnisk minoritetsbaggrund føler sig utrygge.¹⁵⁰

En nyere undersøgelse fra 2014 viser, at unge fra flygtningefamilier oplever flere psykiske problemer end børn fra både indvandrer- og danske familier. I denne undersøgelse var der imidlertid meget få forskelle mellem elever fra henholdsvis såkaldte indvandrerfamilier og danske familier. Resultaterne fra undersøgelsen peger på, at der er behov for at være særligt opmærksom på psykiske problemer hos børn og unge fra flygtningefamilier.¹⁵¹

5.4.3 ANBEFALINGER

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at styrke vidensgrundlaget – at Ministeriet for Børn, Ligestilling og Undervisning og kommunerne:

- sikrer, at alle kommunale folkeskoler og specialskoler udarbejder de lovpligtige anti-mobbestrategier.

5.5 FRAFALD OG TRIVSEL PÅ ERHVERVSUDDANNELSERNE BLANDT ETNISKE MINORITETSDRENGE

I 2015 havde 71,5 procent af unge (20-24-årige) med dansk oprindelse gennemført en ungdomsuddannelse. Den tilsvarende andel blandt unge indvandrere og efterkommere var 59 procent.¹⁵² En del af statistikken dækker over det forholdsvis store frafald på erhvervsuddannelserne blandt drenge med etnisk minoritetsbaggrund.¹⁵³

5.5.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE

EU-direktivet om ligebehandling af mænd og kvinder i beskæftigelse og erhverv beskytter mod diskrimination på de erhvervsrettede uddannelser, samt i forbindelse med uddannelsesvejledning.¹⁵⁴ Direktivet omhandler forbud mod direkte og indirekte diskrimination, chikane med videre. EU-direktivet vedrørende etnisk ligebehandling beskytter mod etnisk diskrimination på blandt andet uddannelsesområdet.¹⁵⁵

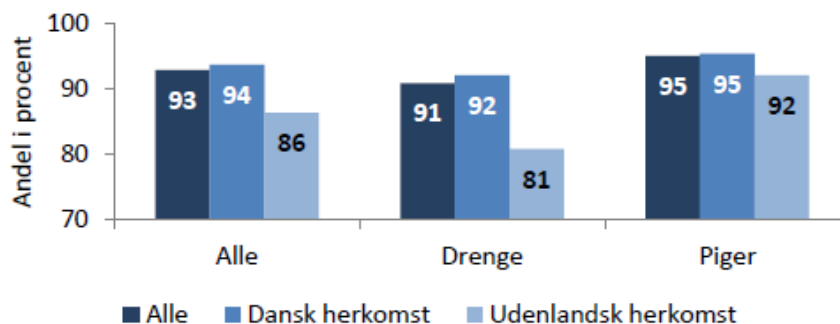
Begge direktiver muliggør, at stater kan vedtage eller opretholde positive foranstaltninger med henblik på at sikre fuld ligestilling.¹⁵⁶ Det kan gøres for at forebygge eller opveje ulemper knyttet til eksempelvis etnisk oprindelse. I forhold til ligestilling mellem kønnene gør dette sig gældende med henblik på at sikre fuld ligestilling mellem mænd og kvinder i forbindelse med i praksis at sikre ligestilling på arbejdsmarkedet. I forhold til etnicitet er det muligt at indføre positive særforanstaltninger for erhvervsuddannelsesområdet specifikt, men også i forhold til at sikre lige adgang til uddannelse generelt.

Danmark blev i forbindelse med FN's Universelle Periodiske Bedømmelse (UPR) i 2011 anbefalet at tage tilstrækkelig hånd om det høje frafald på ungdomsuddannelserne blandt studerende med etnisk minoritetsbaggrund.¹⁵⁷ Danmark accepterede anbefalingen og har i en midtvejsevaluering fra 2014 henvist til flere tiltag på området.¹⁵⁸

5.5.2 DANSKE FORHOLD

Danmark har en uddannelsespolitisk målsætning om, at 95 procent af en ungdomsårgang skal gennemføre mindst en ungdomsuddannelse.

Figur 1 Andel af ungdomsårgang 2014, som forventes at opnå mindst en ungdomsuddannelse i løbet af 25 år efter niende klasse, fordelt på køn og herkomst.

Kilde: Beregninger af Styrelsen for It og Læring på Danmarks Statistiks registre.

Figuren ovenfor viser, at piger med udenlandsk herkomst) forventes næsten at opnå målsætningen om at få en ungdomsuddannelse i løbet af 25 år, efter de har færdiggjort 9. klasse. Drengene med udenlandsk herkomst ligger med blot 81 procent betydeligt under målsætningen.¹⁵⁹

En højere andel af de etniske minoriteter end af de etniske danskere, fuldfører ikke en ungdomsuddannelse 7 år efter endt grundskole.¹⁶⁰ Det skyldes en kombination af, at færre starter på en uddannelse efter grundskolen, færre fuldfører den uddannelse, de påbegynder, og flere vælger at påbegynde en erhvervsfaglig uddannelse, som for alle grupper har et højere frafald end de gymnasiale uddannelser.¹⁶¹

Frafaldet på danske uddannelser er gennemgående størst blandt mænd, som ligger 1-6 procentpoint over kvinderne i de fleste uddannelsesgrupper. Undtagelserne er bachelor og Ph.d., hvor kvinderne ligger et par procentpoint højere.¹⁶²

Hvis man ser specifikt på frafaldet på erhvervsuddannelserne, står det klart, at der er en markant forskel i frafaldet blandt henholdsvis etniske danske elever og efterkommere. Således ligger frafaldet for de etniske danske elever på 33 procent, mens det for efterkommerne ligger på 56 procent.¹⁶³ Frafaldet er højest blandt etniske minoritetsdrengene.¹⁶⁴

Undersøgelser peger på tre hovedårsager til det store frafald på erhvervsuddannelserne blandt etniske minoritetsdrengene. Det drejer sig om i) svagere faglige præstationer i folkeskolen; ii) forældre, der har vanskeligt ved at støtte op om skolearbejdet derhjemme; og iii) særlige vanskeligheder ved at få en praktikplads.¹⁶⁵

59 procent af elever med etnisk dansk baggrund, som er indskrevet på en erhvervsuddannelse, kommer i ordinær praktik, hvorimod dette kun lykkes for 40 procent af elever med etnisk minoritetsbaggrund.¹⁶⁶ Det skyldes blandt andet, at deres forældre har et mindre arbejdsmarkedsrelateret netværk, og at deres generelt svagere faglige præstationer i folkeskolen stiller dem ringere i konkurrencen om de få praktikpladser. Derudover viser ældre undersøgelser, at der også forekommer diskrimination, når praktikpladserne skal besættes.¹⁶⁷

Elever på danske erhvervsskoler har generelt højere sandsynlighed for at finde en praktikplads, hvis de er mænd, er etnisk danske, har høje karakterer i folkeskolens afgangsprøve og har gennemført et grundforløb indenfor bygge og anlæg.¹⁶⁸

Mens etniske minoritetsdrengene sjældnere får en ordinær praktikpladsaftale på en offentlig eller privat arbejdsplads, får en forholdsvis stor del af dem dog en skolepraktikaftale. Anvendt Kommunal Forskning (AKF), som i dag hører under KORA, peger imidlertid på, at de unge, der har gennemført en erhvervsuddannelse via skolepraktik, har lavere beskæftigelseschancer.¹⁶⁹ Den massive mangel på praktikpladser har således en tydelig slagside i forhold til etnicitet.

Desuden peger tidligere undersøgelser på, at der kan forekomme en ekskluderende skolekultur på de drengedominerede erhvervsuddannelser, som sammen med en voksende elevgruppe med sociale og faglige problemer kan have betydning for det høje frafald blandt etniske minoritetsunge.¹⁷⁰

I 2013 etablerede Undervisningsministeriet den såkaldte Fastholdelses-taskforce med henblik på at styrke vidensgrundlaget for arbejdet med udsatte unge på erhvervsuddannelserne, herunder etniske minoritetsunge. Formålet med taskforcen er at afprøve og udbrede pædagogiske værktøjer og ledelsesforløb, der fastholder socialt udsatte unge. Initiativet løber i perioden 2013-2016 i samarbejde med 40 erhvervsskoler, som i forskellig grad er involveret i projektet.¹⁷¹

Det fremgår af en evalueringsrapport af Undervisningsministeriets Fastholdelseskaravane, at indsatsen i perioden 2008-2012 har nedbragt frafaldet blandt unge med etnisk minoritetsbaggrund på de deltagende erhvervsuddannelsessteder. Fastholdelseskaravanen har ligeledes fået flere unge til at søge ind på en erhvervsuddannelse.¹⁷²

SFI fremhæver i en rapport fra 2015, at det er nærliggende at udvide de nationale trivselsundersøgelser, der foretages på grundskolen, til også at omfatte erhvervsuddannelser. I forlængelse heraf har SFI for Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling, udviklet skalaer til måling af erhvervsskoleelevers trivsel.¹⁷³ Nationale trivselsmålinger er en del af aftaleteksten 'Bedre og mere attraktive erhvervsuddannelser' fra 2014, der er grundlaget for den nye reform af erhvervsuddannelserne, der trådte i kraft i august 2015.¹⁷⁴

Med reformen af erhvervsuddannelserne blev der tillige indført adgangskrav til erhvervsuddannelserne. Det er således et krav for at blive optaget, at man har bestået folkeskolens afgangsprøve i fagene Dansk og Matematik, eller at man består en optagelsesprøve. Reformen trådte i kraft i sommeren 2015 og ved første optagelsesprøve dumpede omkring halvdelen af de fremmødte ansøgere prøven. I alt menes mere end 2000 unge som følge af adgangskravet ikke at være kommet ind på en erhvervsuddannelse i sommeren 2015.¹⁷⁵ Formålet med adgangskravet er blandt andet at hæve det faglige niveau og sænke frafaldet på erhvervsuddannelserne.

Den førnævnte prognose for andelen af drenge med udenlandsk herkomst, der forventes at gennemføre mindst en ungdomsuddannelse efter endt folkeskole, understøtter imidlertid behovet for en omfattende indsats på alle relevante erhvervsskoler, således at den politiske målsætning om, at 95 procent af unge får en ungdomsuddannelse også opnås for drenge med etnisk minoritetsbaggrund.

5.5.3 ANBEFALINGER

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at styrke vidensgrundlaget, at Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling:

- gennemfører systematiske nationale målinger af erhvervsskoleelevernes trivsel, inklusiv indikatorer for måling af etniske minoritetslevers oplevelser af lige muligheder og ikke-diskrimination.

5.6 HANDLINGSPLAN FOR UNDERVISNING I MENNESKERETTIGHEDER

Der er i Danmark ikke overblik over, om og hvordan menneskerettighederne er indarbejdet i uddannelsernes curricula. En national strategi eller handlingsplan vil kunne udgøre en platform for en koordineret indsats for indarbejdelse af menneskerettighederne i relevante uddannelser. På sigt vil en koordineret og systematisk indarbejdelse af undervisning i menneskerettigheder i relevante uddannelser kunne styrke omsætningen af internationale og nationale menneskerettigheder til praksis.

5.6.1 DEN MENNESKERETLIGE BESKYTTELSE

I FN's erklæring om uddannelse og undervisning i menneskerettigheder har landene politisk (ikke juridisk bindende) forpligtet sig til at udvikle nationale strategier, programmer eller handlingsplaner for undervisning i menneskerettigheder. Ifølge erklæringen bør disse udvikles med henblik på, at landene gennemfører og evaluerer en samlet indsats for at styrke undervisning i menneskerettigheder i relevante uddannelser.¹⁷⁶ Indsatsen bør udvikles, implementeres, evalueres og følges op på i samarbejde med relevante aktører på uddannelsesområdet. Herunder aktører fra den private sektor, civilsamfundsorganisationer og nationale menneskerettighedsinstitutioner.¹⁷⁷ Landene opfordres endvidere til at anerkende at nationale menneskerettighedsinstitutioner kan spille en særlig rolle i forbindelse med at fremme undervisning i menneskerettigheder nationalt.¹⁷⁸

Undervisning i menneskerettigheder bør ifølge erklæringen foregå på alle uddannelsesniveauer i den formelle og non-formelle uddannelsessektor.¹⁷⁹ Derudover understreger erklæringen, at undervisning i menneskerettigheder skal være deltagerorienteret og ansvarliggørende.¹⁸⁰ Undervisning 'gennem' menneskerettigheder indebærer, ifølge erklæringen, at undervisningen skal respektere både elever og læreres rettigheder.¹⁸¹ Undervisningsmetoderne bør være baseret på ligebehandling, menneskelig værdighed og inklusion.¹⁸² Se i øvrigt afsnit 2.2 for en nærmere gennemgang af 'retten til undervisning i menneskeretten'.

På linje hermed har Europarådets medlemsstater vedtaget Europarådets charter om uddannelse til demokratisk medborgerskab og undervisning i menneskerettigheder. Chartret er ikke juridisk bindende. Ifølge charteret bør Europarådets medlemsstater indarbejde undervisning i menneskerettigheder i lærerplaner i førskoleinstitutioner, i grundskoler, ungdomsuddannelser og i studieordninger for professionsrettede ('vocational') uddannelser.¹⁸³ Stater bør – med respekt for akademisk frihed – fremme undervisning i menneskerettigheder i øvrige videregående uddannelser. Dette gælder særligt for curricula i professionsuddannelser, der sigter på beskæftigelse inden for undervisning og uddannelse.¹⁸⁴

Handicapkonventionen forpligter staten til at fremme uddannelse af fagfolk og personale beskæftiget med personer med handicap i forhold til de rettigheder, konventionen anerkender. Uddannelse er således et middel til, at eksempelvis kommende pædagoger opbygger relevante kompetencer til i praksis at kunne yde den bistand og opfylde de rammer, som konventionens rettigheder sikrer.¹⁸⁵

Både børnekomitéen, FN's Komité for Økonomiske, Sociale og Kulturelle Rettigheder (ØSKR-komitéen) og handicapkomitéen har i deres seneste anbefalinger til Danmark påpeget, at regeringen bør styrke kendskabet til konventionernes rettigheder gennem undervisning i menneskerettigheder.¹⁸⁶

I børnekomitéens anbefalinger fra 2011 anerkender børnekomitéen, at menneskerettigheder og demokrati er del af curricula på både "primary and secondary school levels."¹⁸⁷ Børnekomitéen anbefaler dog, at børnekonventionen bliver placeret mere centralt i undervisningen, og at Danmark styrker uddannelsesprogrammer for professionelle, der arbejder med børn og unge.¹⁸⁸

Tilsvarende anbefalede ØSKR-komitéen i 2013, at Danmark styrker kendskabet til konventionen gennem undervisning i menneskerettigheder, herunder for aktører i justitssektoren.¹⁸⁹

Handicapkomitéen anbefalede i 2014, at Danmark gennemfører og evaluerer kampagner og undervisning rettet mod offentlige og private ansatte med henblik på at fremme deres viden om rettigheder og pligter i medfør af handicapkonventionen.¹⁹⁰

FN's Verdensprogram for undervisning i menneskerettigheder har - som nævnt i afsnit 2.2 - tre faser, hvortil der er knyttet særskilte programmer. Disse omhandler forskellige uddannelsesniveauer og professionelle grupper, som for eksempel socialrådgivere, ansatte i politiet og journalister. FN's Verdensprogram anbefaler, at staterne monitorerer og følger op på status for undervisning i menneskerettigheder.

I forbindelse med fase I, der omhandler grundskoler, gymnasiale uddannelser og læreruddannelser, er der indtil videre 74 stater, herunder Sverige og Norge, der har indsendt evalueringer af status for undervisning i menneskerettigheder til FN's Højkommissariat for Menneskerettigheder.¹⁹¹ For fase II, der omhandler videregående og professionsrettede uddannelser, er der indtil videre 50 stater, herunder Sverige og Tyskland, der har responderet på programmet ved at udarbejde handlingsplaner for undervisning i menneskerettigheder.¹⁹²

Danmark har endnu ikke meldt tilbage til Højkommissariatet vedrørende hverken opfordringen til at udarbejde og indsende handlingsplaner eller en status for indarbejdelse af undervisning i menneskerettigheder i uddannelserne. Fase III omhandler opfølgning på de to første faser samt undervisning i menneskerettigheder – blandt andet om ligebehandling og ikke-diskrimination –

af journalister og medieprofessionelle. Der er endnu ikke offentliggjort nationale rapporter for denne fase.

Analyser af status for undervisning i menneskerettigheder i uddannelserne og udarbejdelse af nationale handlingsplaner bør, ifølge Verdensprogrammet, være målrettet blandt andet ungdomsuddannelserne, de professionsrettede uddannelser, som eksempelvis journalistuddannelserne, politiuddannelsen, socialrådgiveruddannelsen, læreruddannelsen og pædagoguddannelsen. Indsatserne bør desuden tage sigte på analyser og handlingsplaner for grund-, efter- og videreuddannelse af eksempelvis dommere og anklagere.¹⁹³

Der er udarbejdet en række vejledninger til, hvordan stater kan påbegynde arbejdet med at udvikle handlingsplaner for undervisning i menneskerettigheder. Her kan nævnes en vejledning til staterne udarbejdet af FN's Højkommissariat for Menneskerettigheder og UNESCO. Vejledningen gennemgår de trin, der skal til for at udvikle, gennemføre og evaluere en handlingsplan for undervisning i menneskerettigheder. Vejledningen indeholder også anbefalinger til, hvordan stater undersøger og følger op på status for undervisning i menneskerettigheder i uddannelserne.¹⁹⁴

5.6.2 DANSKE FORHOLD

Institut for Menneskerettigheder udarbejdede i 2012 og 2013 en større kortlægning af undervisning i menneskerettigheder i folkeskolen og på læreruddannelsen. Kortlægningen var en respons til blandt andet handlingsplanen for Verdensprogrammets fase I for undervisning i menneskerettigheder. Ud over en kortlægning af undervisning i menneskerettigheder i folkeskolen og læreruddannelsen, er der i 2013 af Politiskolen foretaget en intern analyse af, hvorledes undervisning i menneskerettigheder indgår i politiets grunduddannelse.¹⁹⁵ Der er i 2015 af instituttet endvidere foretaget en intern analyse af undervisning i menneskerettigheder i de journalistiske grunduddannelse.¹⁹⁶ I 2015/1016 bliver gennemført Institut for Menneskerettigheder en analyse af undervisning i menneskerettigheder i henholdsvis pædagoguddannelsen og socialrådgiveruddannelsen.¹⁹⁷

FOLKESKOLEN OG LÆRERUDDANNELSEN

Med vedtagelsen af folkeskolens forenklede Fælles Mål i sommeren 2014 blev fokus på undervisning i menneskerettigheder styrket. Sammenligner man imidlertid dette øgede fokus med bekendtgørelsen for læreruddannelsen fra 2013, svarer vægtingen af undervisning i menneskerettigheder i læreruddannelsen ikke til det styrkede fokus på undervisning i menneskerettigheder og børns rettigheder i folkeskolens forenklede Fælles Mål.

For eksempel skal der undervises i menneskerettigheder i folkeskolens historiefag, men menneskerettigheder indgår ikke i historiefaget på læreruddannelsen. Et andet eksempel er sundhed, seksualundervisning og familiekundskab, som er et obligatorisk emne, der undervises i på både læreruddannelsen og i folkeskolen. Her indgår børns rettigheder, børnekonventionen og menneskerettigheder 79 gange i folkeskolens Fælles Mål, læseplaner og vejledninger, men indgår ikke en eneste gang i sundhed, seksualundervisning og familiekundskab i læreruddannelsen.¹⁹⁸

Instituttets kortlægning fra 2012-13 af undervisning i menneskerettigheder i folkeskolen og læreruddannelsen viser, at hverken lærere eller lektorer på læreruddannelserne oplever, at de er tilstrækkeligt klædt på til opgaven.¹⁹⁹ Både lærere og lektorer fortæller i fokusgruppeinterviews, at menneskerettigheder og ligeværd "gennemstrømmer" hele skolesystemet. Men adspurgte er det kun de færreste, der har viden om undervisning i menneskerettigheder, og som er i stand til formulere mål for deres egen og elevernes viden og færdigheder på området.²⁰⁰

Fokusgruppeinterviews med lærere viser, at de fleste lærere oftest inddrager menneskerettigheder i undervisningen uden at referere til "menneskerettigheder" eller "rettigheder" og/eller de mekanismer, der overvåger, at et land overholder menneskerettighederne. 87 procent af lærerne oplyser, at det slet ikke eller i mindre grad er deres læreruddannelse, der har motiveret dem til at undervise i menneskerettigheder. I fokusgrupperne fortæller lærerne, at de mangler viden om, hvordan undervisning i menneskerettigheder kan gribes an pædagogisk, så undervisningen er tilpasset elever på forskellige klassetrin.²⁰¹

Det er instituttets opfattelse, at der er behov for, at en fremtidig handlingsplan der skaber sammenhæng og overensstemmelse mellem undervisning i menneskerettigheder på forskellige niveauer i uddannelsessektoren.

Derfor er det væsentligt, at undervisning i menneskerettigheder styrkes i folkeskolereformens støttende initiativer, så der sker en professionalisering af området, både i forhold til tematisk undervisning i menneskerettigheder og i forhold til forløb, der didaktisk indebærer inkluderende læringsmetoder tilpasset alder og trin. Undervisning i menneskerettigheder bør således styrkes på blandt andet Undervisningsministeriets undervisningsportal, EMU'en, og i hovedindsatsområder for Undervisningsministeriets korps af læringskonsulenter.

Børns rettigheder og menneskerettigheder bør desuden indgå i folkeskolereformens pejlemærker for kompetenceudvikling af pædagogisk

personale og som en del af systematiske og fortsatte efteruddannelsesindsatser for professionelle, der arbejder med dannelse og børn og unge.²⁰²

UNGDOMSUDDANNELSER

Børnekomitéen anerkender som nævnt ovenfor, at menneskerettigheder er indarbejdet "at primary and secondary school levels". Almindeligvis anses "secondary school level" dog både at omfatte "higher and lower secondary level". "Higher secondary level" oversættes af Undervisningsministeriet til at inkludere de boglige ungdomsuddannelser STX, HHX, HTX og HF.²⁰³ Danmark har imidlertid ikke redegjort for børnekomitéen, om og hvorledes undervisning i menneskerettigheder, herunder børns rettigheder, indgår i curricula i de gymnasiale ungdomsuddannelser, men kun i folkeskolen. Børnekomitéen konkluderer derfor på et uklart grundlag.

Der er derfor behov for, at det bliver undersøgt, hvor i de gymnasiale ungdomsuddannelsers curricula undervisning i menneskerettigheder indgår eller kan styrkes. Det drejer sig om læreplaner for de gymnasiale uddannelser.

I 2015 trådte erhvervsuddannelsesreformen i kraft. Formålsparagraffen indeholder alment dannende bestemmelser vedrørende de uddannelsessøgendes interesse for og evne til aktiv medvirken i et demokratisk samfund, men nævner ikke menneskerettighederne.²⁰⁴

I henhold til FN's Verdensprogram for undervisning i menneskerettigheder samt Europarådets charter om undervisning i menneskerettigheder og demokratisk medborgerskab, vil det være relevant at undersøge status i øvrige relevante ungdomsuddannelser. Herunder bekendtgørelsen for erhvervsuddannelserne og i curricula for enkelte af erhvervsuddannelserne samt STU'en, således at den gradvise og fremadskridende indarbejdelse af undervisning i menneskerettigheder indbefatter relevante ungdomsuddannelser.²⁰⁵

PÆDAGOGUDDANNELSEN

Flere af de væsentlige menneskeretlige udfordringer i Danmark, som instituttet påpeger i statusrapportens øvrige delrapporter, angår børne-, unge-, og omsorgsområdet. Det er områder, som er tæt knyttet til pædagogers kerneopgaver. Det gælder blandt andet forholdene for personer med psykisk sygdom, sikring af fornøden omsorg over for børn, der har været udsat for overgreb samt magtanvendelse som pædagogisk middel.²⁰⁶ Imidlertid er hverken Børnekonventionen, Handicapkonventionen eller Den Europæiske Menneskerettighedskonvention indarbejdet eksplicit i bekendtgørelsen for pædagoguddannelsen fra 2014.²⁰⁷

'Menneskeret' er ikke nævnt nogen steder, hverken i bekendtgørelser, fælles eller lokale studieordninger. Dog nævnes ordet 'rettighed' to gange i to lokale studieordninger. Ordet 'konvention' forekommer i alt seksten gange i love og bekendtgørelser for pædagoguddannelsen, herunder fire gange på nationalt niveau og tolv gange på lokalt niveau, fordelt på fem af de seks institutionelle studieordninger. Det fremgår dog ikke, hvilke specifikke konventioner, der skal kendes til. Dette gælder både uddannelsesbekendtgørelsen, de nationale moduler og de lokale studieordninger.²⁰⁸

Med den generelle udvikling hen imod en højere grad af målstyret undervisning i den formelle uddannelsessektor, forekommer det oplagt, at der kan være behov for tydelige indholds, videns- og kompetencemål for undervisning i menneskerettigheder. Ellers er der fare for, at feltet nedprioriteres til fordel for andre emner. Og står der kun 'konventioner', er det ikke ensbetydende med, at lektorer fortolker fagbeskrivelsen som en forpligtelse til at undervise i menneskerettigheder. Eksempelvis viste instituttets kortlægning fra 2013, hvordan lektorer på læreruddannelsen fortolker den tidligere bekendtgørelse om læreruddannelsen i forhold til steder i bekendtgørelsen, hvor der står noget om konventioner og/eller menneskerettigheder. Undersøgelsen underbygger, at det bør undersøges, hvorvidt der i professionsbacheloren som pædagog er behov for en tydeliggørelse af læringsmål for undervisning i menneskerettigheder og hvordan disse omsættes til undervisning i praksis.

POLITUDDANNELSEN

Flere af de væsentlige udfordringer i Danmark, som instituttet påpeger i statusrapportens øvrige delrapporter, vedrører politiprofessionens kerneopgaver og politiets kompetencer til at handle i overensstemmelse med menneskerettighederne i planlægningen og udførelsen af politiopgaver.

Eksempelvis har Østre Landsret afsagt to principielle afgørelser de seneste 5 år, der har vist, at politiet har vægtet hensynet til opretholdelse af ro og orden så højt, at de er kommet til at begrænse ytringsfriheden og forsamlingsfriheden i unødigt grad. Det gælder sagen om masseanholdelser i forbindelse med COP15²⁰⁹ og sagen om ulovlig administrativ frihedsberøvelse af demonstranter, som ønskede at vise det kinesiske flag under den kinesiske præsidents besøg i 2012.²¹⁰ Lignende eksempler på at der forsat bør være fokus på at styrke politiets kompetencer til i højere grad at foretage skøn, der er i overensstemmelse med menneskerettighederne, omhandler håndtering af anmeldelser og efterforskning af hadforbrydelser, håndtering af anmeldelser af voldtægt og politiets brug af peberspray.

Med politiforliget fra november 2015 blev politiets uddannelsesstruktur ændret, således at politiets 3-årige grunduddannelse i 2016 bliver omdannet til en 2-årig basisuddannelse på linje med en erhvervsakademiuddannelse.²¹¹ Formålet er hurtigt at øge antallet af politielever og dermed at få flere betjente på gaden. Det er imidlertid kun få år siden, at politiuddannelsen blev udvidet med sigte på at få uddannelsen akkrediteret til en professionsbacheloruddannelse. Et væsentligt argument for denne ændring var, at der skulle være mere tid til refleksion.

I den nye uddannelsesstruktur satses på at løfte det samlede kompetenceniveau gennem obligatorisk efter- og vedligeholdelsesuddannelse samt valgfri specialiserede diplomuddannelser, politifaglige specialuddannelser og lederuddannelser.²¹²

Den nye uddannelsesstruktur indebærer dog en væsentlig risiko for, at undervisning i eksempelvis grundlæggende frihedsrettigheder og håndtering af hadforbrydelser vil blive nedprioriteret i basisuddannelsen til fordel for klassiske politikompetencer som eksempelvis selvforsvar, skydning og kendskab til færdselsloven. Risikoen ligger også i, at denne undervisning ikke nødvendigvis vil indgå i efter- og vedligeholdelsesuddannelser med videre. Der er derfor behov for, at undervisning i menneskerettigheder hvor relevant indgår systematisk i politiets efter- og videreuddannelsesforløb samt øvrige specialisering. Ellers indebærer ændringen af politiuddannelsen en væsentlig risiko for, at det menneskeretlige kompetenceniveau generelt vil være utilstrækkeligt blandt danske politibetjente.

Med henblik på at sikre en effektiv og relevant indarbejdelse af undervisning i menneskerettigheder i uddannelserne er der behov for, at der udarbejdes, implementeres, evalueres og følges op på en strategi eller national handlingsplan for undervisning i menneskerettigheder. En sådan handlingsplan bør fastsætte prioriteter for en koordineret indsats for indarbejdelse af menneskerettighederne i relevante uddannelser på alle niveauer i uddannelsessektoren.

5.6.3 ANBEFALINGER

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at fremme menneskerettighederne – at Uddannelses- og Forskningsministeriet og professionshøjskolerne:

- tilpasser læreruddannelsen til folkeskolens styrkede fokus på undervisning i menneskerettigheder, så læreruddannelsens kompetencemål matcher kompetencemål i folkeskolen.

- præciserer, hvilke menneskerettighedskonventioner der indgår i kompetencemål i uddannelsen til professionsbachelor som pædagog.

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at fremme vidensgrundlaget – at Ministeriet for Børn, Uddannelse og Ligestilling:

- undersøger status for undervisning i menneskerettigheder i relevante ungdomsuddannelser.

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at fremme vidensgrundlaget – at Rigspolitiet:

- sikrer, at undervisning i menneskerettigheder er tilstrækkeligt indarbejdet i politiets nye basisuddannelse og i politiets samlede efter- og videreuddannelses tilbud.

Institut for Menneskerettigheder anbefaler – med henblik på at fremme menneskerettigheder – at regeringen:

- udarbejder en national handlingsplan for undervisning i menneskerettigheder for hele uddannelsessektoren.

SLUTNOTER

- ¹ ØSKR artikel 13 (2), litra a-c.
- ² ØSKR artikel 13 (1).
- ³ Ida Elisabeth Koch, 'Human Rights as Indivisible Rights: the protection of socio-economic demands under the European Convention on Human Rights', Martinus Nijhoff Publishers, 2009, side 7.
- ⁴ FN's konvention om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder, artikel 11.
- ⁵ Det fremgår eksempelvis af FN's konvention om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder, artikel 2, stk. 1, at staterne er forpligtigede til "at tage skridt til, i videst mulig udstrækning og ved alle egnede midler, herunder især lovgivningsforanstaltninger, at træffe forholdsregler med henblik på den fremadskridende fulde virkeliggørelse af de i denne konvention vedtagne rettigheder".
- ⁶ FN's komité om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder, General Comment 3, 1991, pkt. 1.
- ⁷ FN's konvention om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder, artikel 2, stk. 2.
- ⁸ FN's komité om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder, General Comment 13, pkt. 57.
- ⁹ Børnekonventionen, artikel 28.
- ¹⁰ Børnekonventionen, artikel 28 og 29.
- ¹¹ Committee on The Rights of the Child, General Comment no. 1 on the aims of education, 2001. Tilgængelig på:
http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fGC%2f2001%2f1&Lang=en.
- ¹² Handicapkonventionens artikel 24.
- ¹³ Ibid.
- ¹⁴ EU-chartrets artikel 14.
- ¹⁵ ØSKR artikel 13(3), EMRK Tillægsprotokol 1, artikel 2, og EU-chartrets artikel 14.
- ¹⁶ Racediskriminationskonventionen, artikel 7.
- ¹⁷ Kvindekonventionen, artikel 10.
- ¹⁸ EU-direktiv 2000/43/EC om gennemførelse af princippet om ligebehandling af alle uanset race eller etnisk oprindelse, artikel 3, stk. 1, litra b og g.
- ¹⁹ EU-direktiv 2006/54/EF af 5. juli 2006 om gennemførelse af princippet om lige muligheder for og ligebehandling af mænd og kvinder i forbindelse med beskæftigelse og erhverv.
- ²⁰ Ibid, artikel 14, stk. 1, litra b.
- ²¹ EU-direktiv 2004/113/EF om gennemførelse af princippet om ligebehandling af kvinder og mænd i forbindelse med adgang til og levering af varer og tjenesteydelser, artikel 3, stk. 3.
- ²² EU-direktiv 2000/78/EF om generelle rammebestemmelser om ligebehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv, artikel 3.
- ²³ EU-direktiv 2000/78/EF om generelle rammebestemmelser om ligebehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv, artikel 1.

²⁴ EU-direktiv 2000/43/EC om gennemførelse af princippet om ligebehandling af alle uanset race eller etnisk oprindelse; EU-direktiv 2006/54/EF af 5. juli 2006 om gennemførelse af princippet om lige muligheder for og ligebehandling af mænd og kvinder i forbindelse med beskæftigelse og erhverv; EU-direktiv 2000/78/EF om generelle rammebestemmelser om ligebehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv.

²⁵ Se eksempelvis Racediskriminationskonventionens artikel 7, ØSKR artikel 13, Børnekonventionens artikel 29 samt Torturkonventionens artikel 10.

²⁶ ØSKR artikel 13, stk 1.

²⁷ Børnekonventionen, artikel 29 og 42.

²⁸ Børnekonventionen, artikel 42.

²⁹ Se eksempelvis UN Human Rights Education and Training <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/HREducationTrainingIndex.aspx>; Council of Europe Charter on Human Rights Education and Education for Democratic Citizenship <http://www.coe.int/en/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education>

³⁰ Se eksempelvis UN Office of the High Commissioner for Human Rights, 'The Right to Human Rights Education – A compilation of provisions of international and regional instruments dealing with human rights education', <http://ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/Listofcontents.aspx>

³¹ Vienna Declaration and Programme of Action, pkt. 33. Vedtaget på FN's Verdenskonference om Menneskerettigheder i Wien den 25. juni 1993.

³² UN World Programme for Human Rights Education, <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/Programme.aspx>.

³³ UN Human Rights Council, Resolution A/HRC/RES/13/15 on the United Nations declaration on human rights education and training, 19. december 2011, artikel 2. <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Pages/UNDHREducationTraining.aspx>.

³⁴ Ibid., artikel 7 stk. 2.

³⁵ Ibid., artikel 2 stk. 2.

³⁶ Ibid., artikel 3 og 7.

³⁷ Ibid., artikel 8 og 9.

³⁸ Grundloven, § 76.

³⁹ Bekendtgørelse nr. 665 af 20. juni 2014 af lov om folkeskolen (folkeskoleloven).

⁴⁰ Folkeskoleloven, § 33.

⁴¹ Folkeskoleloven, § 40 a og b.

⁴² Folkeskoleloven, § 1, stk. 3.

⁴³ Bekendtgørelse af lov nr. 166 af 25. februar 2013 om friskoler og private grundskoler m.v. (friskoleloven), § 1.

⁴⁴ Bekendtgørelse nr. 157 af 17. februar 2015 af lov om erhvervsuddannelse.

⁴⁵ Bekendtgørelse nr. 1076 af 4. september 2013 af lov om uddannelsen til studentereksamen (stx) (gymnasieloven); Bekendtgørelse nr. 1075 af 4. september 2013 af lov om uddannelsen til højere forberedelseseksamen (hf-loven); Bekendtgørelse nr. 1074 af 4. september 2013 af lov om uddannelserne til højere handelseksamen (hhx) og højere teknisk eksamen (htx).

⁴⁶ Bekendtgørelse nr. 157 af 17. februar 2015 af lov om erhvervsuddannelse, lov om vejledning om uddannelse og erhverv samt pligt til uddannelse, beskæftigelse m.v., lov om folkeskolen og forskellige andre love (Bedre og mere attraktive erhvervsuddannelser m.v.); Bekendtgørelse nr. 961 af 1. september 2014 af lov om studiekompetencegivende eksamen i forbindelse med erhvervsuddannelse (eux) m.v.

⁴⁷ Bekendtgørelse nr. 157 af 17. februar 2015 af lov om erhvervsuddannelse, lov om vejledning om uddannelse og erhverv samt pligt til uddannelse, beskæftigelse m.v., lov om folkeskolen og forskellige andre love (Bedre og mere attraktive erhvervsuddannelser m.v.), § 5; Bekendtgørelse nr. 961 af 1. september 2014 af lov om studiekompetencegivende eksamen i forbindelse med erhvervsuddannelse (eux) m.v.

⁴⁸ Bekendtgørelse nr. 1031 af 23. august 2013 af lov om ungdomsuddannelse for unge med særlige behov (STU-loven).

⁴⁹ Uddannelses- og Forskningsministeriet, 'Overblik over det videregående uddannelsessystem', <http://ufm.dk/uddannelse-og-institutioner/videregaende-uddannelse/overblik-over-det-videregaende-uddannelsessystem>.

⁵⁰ Bekendtgørelse nr. 1349 af 16. december 2008 af lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v.; Bekendtgørelse nr. 438 af 16. maj 2012 af lov om etnisk ligebehandling; Bekendtgørelse nr. 1678 af 19. december 2013 af lov om ligestilling af mænd og kvinder.

⁵¹ Bekendtgørelse nr. 438 af 16. maj 2012 af lov om etnisk ligebehandling.

⁵² EU-direktiv 2000/43/EC om gennemførelse af princippet om ligebehandling af alle uanset race eller etnisk oprindelse

⁵³ Bekendtgørelse nr. 438 af 16. maj 2012 af lov om etnisk ligebehandling, § 2.

⁵⁴ Ibid., § 4.

⁵⁵ Bekendtgørelse nr. 1678 af 19. december 2013 af lov om ligestilling af mænd og kvinder; Bekendtgørelse nr. 1349 af 16. december 2008 af lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v.

⁵⁶ Bekendtgørelsenr. 995 af 12. september 2014 af lov om vejledning om uddannelse og erhverv samt pligt til uddannelse, beskæftigelse m.v.

⁵⁷ Bekendtgørelse nr. 584 af 1. juni 2014 af lov om specialpædagogisk støtte ved videregående uddannelser (SPS-loven).

⁵⁸ Bekendtgørelse nr. 584 af 1. juni 2014 af lov om specialpædagogisk støtte ved videregående uddannelser (SPS-loven), § 1.

⁵⁹ Bekendtgørelse nr. 1349 af 16. december 2008 af lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v.

- ⁶⁰ Bekendtgørelse nr. 1349 af 16. december 2008 af lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet m.v., § 3.
- ⁶¹ Integration: Status og Udvikling 2015. November 2015. Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet, s. 42 samt Vibeke Jakobsen, 'Uddannelses- og beskæftigelsesmønstre i årene efter grundskolen', SFI. Det nationale forskningscenter for velfærd, 15:17, 2015.
- ⁶² Ugebrevet A4, 'Flest børn med indvandrerbaggrund og de laveste indkomster. Her er skoletrivselen dårlig, 10. November 2015, http://www.ugebreveta4.dk/flest-boern-med-indvandrerbaggrund-og-de-laveste-indk-20276.aspx?redir=newsletter&utm_campaign=guest_EU_Ekstralist_From_MorningNL&utm_medium=nl_top&utm_source=newsletter_Morning&nid=NTkx&aid=20276
- ⁶³ C. Christensen og C. Nielsen 'Et forskningsprojekt om inklusion af elever med særlige behov i den almindelige undervisning' Statusnotat 2, SFI. Det nationale forskningscenter for velfærd, 31:32, 2015 <http://www.sfi.dk/søgeresultat-4067.aspx?Action=1&NewsId=5857&PID=9285>
- ⁶⁴ Folketingets Ombudsmand 'Børn har ret til at blive hørt før bortvisning eller udskrivning' 30. Juni 2015. http://www.ombudsmanden.dk/find/nyheder/alle/privatskoleboern_har_ret_til_at_blive_hoert/
- ⁶⁵ Folketingets Ombudsmand "Anbragte børn har krav på undervisning i alle folkeskolens fag" 14. januar 2016. http://www.ombudsmanden.dk/find/nyheder/alle/undervisning_i_alle_folkeskolens_fag/pdf
- ⁶⁶ Social Forskning Tema om folkeskolen 4/2015 december.
- ⁶⁷ Folketingets Ombudsmand, 'Frit skolevalg på specialundervisningsområdet kan ikke nægtes alene på grund af prisen', 1. april 2015, http://www.ombudsmanden.dk/find/nyheder/alle/frit_skolevalg_paa_specialundervisningsomaadet/
- ⁶⁸ Justitsministeriets Økonomikontor: Faktaark "Fremtidsikring af politiuddannelsen" <http://justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2014/Faktaark%20om%20ny%20politiuddannelse.pdf>
- ⁶⁹ Spanien anbefaling 5.160; Slovenien anbefaling 5.117.
- ⁷⁰ Portugal anbefaling 5.179; Rusland anbefaling 5.173; Djibouti anbefaling 5.161; Afghanistan anbefaling 5.180; Belarus anbefaling 5.518; Palestina 5.168.
- ⁷¹ Secondary schools inkluderer både lower secondary svarende til udskoling og higher secondary svarende til gymnasiale ungdomsuddannelser <http://eng.uvm.dk/Education/Upper-Secondary-Education/Four-Upper-Secondary-Education-Programmes-in-Denmark>.
- ⁷² Slovenien anbefaling 5.62 og 5.99; Canada anbefaling 5.56.

- ⁷³ Handicapkonventionen, artikel 24.
- ⁷⁴ Handicapkonventionen, artikel 4, stk. 2.
- ⁷⁵ Handicapkonventionen, artikel 24.
- ⁷⁶ UN Committee on the Rights of the Child, 'Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child: Denmark', 4. februar 2011, CRC/C/DNK/CO/4, punkt 45-46.
- ⁷⁷ FN's Handicapkomité, 'Concluding observations on the initial report of Denmark', 3. oktober 2014, stk. 54-55.
- ⁷⁸ UN Committee on the Rights of the Child, 'Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child: Denmark', 4. februar 2011, CRC/C/DNK/CO/4, punkt 45-46; FN's Handicapkomité, 'Concluding observations on the initial report of Denmark', 3. oktober 2014.
- ⁷⁹ Siddhartha Baviskar, Camilla Brørup Dyssegaard, Niels Egelund, Mette Lausten, Mikkel Lynggaard og Susan Tetler, 'Dokumentationsprojektet: Kommunernes omstilling til øget inklusion pr. marts 2013'. Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet, 2013, side 7.
- ⁸⁰ Ministeriet for børn, undervisning og ligestilling, 'Specialundervisning og inklusion, 2014/2015', 2015.
- ⁸¹ Epinion, 'Uddannelsesresultater og -mønstre for børn og unge med handicap – Årgang 1990'. November 2014.
- ⁸² SFI, 'Inklusionspanelet. Et forskningsprojekt om inklusion af elever med særlige behov i den almindelige undervisning. Statusnotat 2.', 2015.
- ⁸³ Pressemeldelse fra Landsforeningen Autisme, 'Børn med autisme bliver syge af at gå i skole', 7. april 2015.
- ⁸⁴ LOV nr 379 af 28/04/2012 om ændring af lov om folkeskolen, lov om friskoler og private grundskoler m.v. og lov om folkehøjskoler, efterskoler, husholdningsskoler og håndarbejdsskoler (frie kostskoler).
- ⁸⁵ Klagenævnet for Specialundervisning 'Årsrapport 2015 – Klager om Specialundervisning' Læs årsrapporten her:
http://ast.dk/nyheder/nyheder/nyheder-2016/klagenaevnet-for-specialundervisning-aendrede-flere-afgorelser-om-specialundervisning-i-2015?utm_source=Nyhedsbreve+fra+Ankestyrelsen+og+n%C3%A6vn&utm_campaign=887f47cd1b-Klagen_vnet_for_Specialundervisnings_rsr2_29_2016&utm_medium=email&utm_term=0_4e0ab5b926-887f47cd1b-86536477
- ⁸⁶ Lovbekendtgørelse nr. 1349 af 16/12/2008 af Lov om forskelsbehandling på arbejdsmarkedet (Forskelsbehandlingsloven); Rådets direktiv 2000/78/EF af 27. november 2000 om generelle rammebestemmelser om ligebehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv.
- ⁸⁷ Epinion, 'Uddannelsesresultater og -mønstre for børn og unge med handicap – Årgang 1990', 19. november 2014.

- ⁸⁸ Lovbekendtgørelse nr 783 af 15/06/2015 om ungdomsuddannelse for unge med særlige behov (STU-loven).
- ⁸⁹ Epinion for Ministeriet for Børn og Undervisning, 'Evaluering af STU'en', april 2012, side 5.
- ⁹⁰ Epinion, 'Uddannelsesresultater og -mønstre for børn og unge med handicap – Årgang 1990', 19. november 2014.
- ⁹¹ SFI, 'Handicap, Uddannelse og beskæftigelse', 2014: 40.
- ⁹² Handicapkonventionens artikel 3 (f).
- ⁹³ Institut for Menneskerettigheder, 'Kom bare ind ... Om tilgængelighed til bygninger', 2013.
- ⁹⁴ Undervisningsministeriets har tidligere kørt hjemmesiden www.emu.dk, der rummede en vejviser over uddannelsesinstitutioner, herunder en vis mængde information om uddannelsesinstitutionernes tilgængelighed. Hjemmesiden blev lukket i 2015 og Institut for Menneskerettigheder er ikke bekendt med en tilsvarende ny hjemmeside. Hjemmesiden www.godadgang.dk har dog en oversigt over tilgængelighedsmærkninger på en række uddannelsesinstitutioner.
- ⁹⁵ Læs ombudsmandens inspektioner på www.ombudsmanden.dk/handicap samt undersøgelsen fra Center for Ligebehandling af Handicappede, 'Tilgængelighed til folkeskoler', 2003.
- ⁹⁶ Capacent, 'Uddannelsesresultater- og mønstre for børn og unge med handicap', 2009, side 48f.
- ⁹⁷ Regeringen, 'Handicappolitisk handlingsplan 2013. Et samfund for alle'.
- ⁹⁸ Direktiv 77/486 af 25. juli 1977 om skolegang for børn af migrantarbejdstagere.
- ⁹⁹ ØSKR artikel 2, stk. 1.
- ¹⁰⁰ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 'Concluding Observations on the fifth Periodic Report of Denmark, adopted by the Committee at its fiftieth session (29 April – 17 May 2013)', 2013.
- ¹⁰¹ Børnekonventionen, artikel 29 (1)(c).
- ¹⁰² UN Committee on the Rights of the Child, 'Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child: Denmark', 4. februar 2011, CRC/C/DNK/CO/4.
- ¹⁰³ Vestre Landsrets dom af 22. maj 2006 optrykt i Ugeskrift for Retsvæsen, U.2006.2468V.
- ¹⁰⁴ UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination, 'Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Denmark', 27. august 2010, CERD/C/DNK/CO/18-19.
- ¹⁰⁵ UN Committee on the Rights of the Child, 'Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child: Denmark', 4. februar 2011, CRC/C/DNK/CO/4.
- ¹⁰⁶ Bekendtgørelse nr. 690 af 20/06/2014 om folkeskolens undervisning i dansk som andetsprog.
- ¹⁰⁷ Undervisningsministeriet, 'Notat om forsøgsprogram om modersmålsundervisning', marts 2013. Tilgængelig på:

<http://uvm.dk/~media/UVM/Filer/Udd/Folke/PDF13/Aug/130809%20Notat%20om%20forsøgsprogram%20om%20modersmaalsbaseret%20undervisning.pdf>.

¹⁰⁸ J. Saarup m.fl., 'Evaluering af dansk som andetsprog i folkeskolen', CVU København & Nordsjælland, 2004; Danmarks Evalueringsinstitut, 'Undervisning af tosprogede elever i Folkeskolen', EVA, 2007; Bergthóra S. Kristjánsdóttir og Lene Timm, 'Tvetunget Uddannelsespolitik – dokumentation af etnisk ulighed i folkeskolen', Nyt fra Samfundsvidenskaberne, 2007; Bergthóra S. Kristjánsdóttir, 'Evas skjulte børn, Tosprogede børn i nationalcurriculet', ph.d.-afhandling, Danmarks Pædagogiske Universitet, 2006.

¹⁰⁹ 'Undervisning af tosprogede elever i Albertslund Kommune', Complexitet, 2010; B. Kristjánsdóttir og L. Timm, 'Tvetunget uddannelsespolitik – dokumentation af etnisk ulighed i folkeskolen', Nyt fra Samfundsvidenskaberne, 2007.

¹¹⁰ 'Undervisning af tosprogede elever i Albertslund Kommune', Complexitet, 2010.

¹¹¹ Torben Tranæs (red.) med bidrag af Jørgen Goul Andersen, Camilla Hvidtfeldt, Bent Jensen, Marie Louise Schultz-Nielsen og Line Vikkelsø Slot, 'Indvandrerne og det danske uddannelsessystem', Gyldendal, 2008; 'Sammenfatning af erfaringerne fra Dette Virker på vores skole', Undervisningsministeriet, juni 2008; Bergthóra S. Kristjánsdóttir og Lene Timm, 'Tvetunget Uddannelsespolitik – dokumentation af etnisk ulighed i folkeskolen', Nyt fra Samfundsvidenskaberne, 2007.

¹¹² 'Undervisning af tosprogede elever i Albertslund Kommune', Complexitet, 2010.

¹¹³ Bekendtgørelse nr. 231 af 08/03/2013 om uddannelse til professionsbachelor i folkeskolen.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Bekendtgørelse nr. 689 af 20. juni 2014 om folkeskolens modersmålsundervisning.

¹¹⁶ Bekendtgørelse nr. 689 af 20. juni 2014 om folkeskolens modersmålsundervisning § 3, stk. 1.

¹¹⁷ Undervisningsministeriet, 'Notat om forsøgsprogram om modersmålsundervisning', marts 2013. Tilgængelig på:

<http://uvm.dk/~media/UVM/Filer/Udd/Folke/PDF13/Aug/130809%20Notat%20om%20forsøgsprogram%20om%20modersmaalsbaseret%20undervisning.pdf>.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Simon Calmar Andersen m.fl., 'Indledende analyser af forsøg med modersmålsbaseret undervisning', marts 2014.

¹²⁰ FN's Børnekomité, 'General comment no. 13 The right of the child to freedom from all forms of violence, 18. april 2011, CRC/C/GC/13'. Tilgængelig på:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fGC%2f13&Lang=en.

¹²¹ Ibid.

¹²² UN Committee on the Rights of the Child, 'Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child: Denmark', 4. februar 2011, CRC/C/DNK/CO/4.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ UN Human Rights Council, 'Draft report of the Working Group on the Universal Periodic Review', UN DOC A/HRC/WG.6/24/L.7, 25. januar 2016, anbefaling 117.

¹²⁵ LOV nr. 166 af 14/03/2001 'Lov om elevers og studerendes undervisningsmiljø' og Bemærkninger til Lov om elevers og studerendes undervisningsmiljø, §1, stk. 1

¹²⁶ <https://www.uvm.dk/Uddannelser/Folkeskolen/Elevplaner-nationale-test-og-trivselsmaaling/Trivselsmaaling>

¹²⁷ Lovbekendtgørelse nr. 665 af 20/06/2014 om folkeskolen.

¹²⁸ Lovbekendtgørelse nr. 1534 af 11/12/2015 'bekendtgørelse af lov om folkeskolen' og LOV nr. 166 af 14/03/2001 'Lov om elevers og studerendes undervisningsmiljø'.

¹²⁹ BEK nr. 1167 af 12/10/2015 – Bekendtgørelse om måling af elevernes trivsel i folkeskolen

¹³⁰ BEK nr. 1167 af 12/10/2015 – Bekendtgørelse om måling af elevernes trivsel i folkeskolen

¹³¹ Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling, "Trivsel i folkeskolen, 2015" Tilgængelig på: <https://www.uvm.dk/Uddannelser/Folkeskolen/Elevplaner-nationale-test-og-trivselsmaaling/Trivselsmaaling>

¹³² Ugebrevet A4 'Find dit barns skole: Sådan trives de danske skolebørn', 2015.

Tilgængelig på: http://www.ugebreveta4.dk/find-dit-barns-skole-saadan-trives-de-danske-skoleboe_20247.aspx

¹³³ Sundhedsstyrelsen, 'Mistrivsel blandt skolebørn', 2011. Tilgængelig på: <http://sundhedsstyrelsen.dk/publ/Publ2011/CFF/MentalSundhed/MistrivselBlandtSkoleboern.pdf>.

¹³⁴ Skollagen (2010: 800). Tilgængelig på http://riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/;

Diskrimineringslagen (2008: 567). Tilgængelig på http://riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567/;

Skolverket, 'Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling', Skolverkets Allmänna Råd, 2012.

¹³⁵ BEK nr. 697 af 23/06/2014 - Bekendtgørelse om fremme af god orden i folkeskolen

¹³⁶ BEK nr. 320 af 26/03/2010 – Bekendtgørelse om fremme af god orden i folkeskolen

¹³⁷ Bemærkninger til Lov om Folkeskolens § 44, stk. 4

¹³⁸ Red Barnet 'Hver tredje skole sløser med mobning' juni 2015 tilgængelig via: <https://www.redbarnet.dk/Nyhed.aspx?ID=25&PID=54&NewsID=2351>

¹³⁹ Ugebrevet A4, 'Flest børn med indvandrerbaggrund og de laveste indkomster. Her er skoletrivslen dårligst', 2015. Tilgængelig på:

http://www.ugebreveta4.dk/flest-boern-med-indvandrerbaggrund-og-de-laveste-indk_20276.aspx

¹⁴⁰ Sundhedsstyrelsen, 'Mistrivsel blandt skolebørn', 2011. Tilgængelig på: <http://sundhedsstyrelsen.dk/publ/Publ2011/CFF/MentalSundhed/MistrivselBlandtSkoleboern.pdf>.

¹⁴¹ Ibid

¹⁴² Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling, 'Trivsel i folkeskolen, 2015' Tilgængelig på: <https://www.uvm.dk/Uddannelser/Folkeskolen/Elevplaner-nationale-test-og-trivselsmaaling/Trivselsmaaling>

¹⁴³ Dansk Center for Undervisningsmiljø, 'Elevs syn på undervisningsmiljøet i grundskolen', 2014.

¹⁴⁴ Psykiatrifonden og Forskningsgruppen for Børn og Unges Sundhed FoBUS, 'Fremme af psykisk trivsel blandt skoleelever – Projekt Optur som pilotprojekt på Langbjergskolen', 2009; Schultz Jørgensen P, Holstein BE, Due P, red., 'Sundhed på vippen. En undersøgelse af de store skolebørns sundhed, trivsel og velfærd'. København, Reitzels Forlag, 2004.

¹⁴⁵ Sundhedsstyrelsen, 'Mistrivsel blandt skolebørn', 2011. Tilgængelig på: <http://sundhedsstyrelsen.dk/publ/Publ2011/CFF/MentalSundhed/MistrivselBlandtSkoleboern.pdf>.

¹⁴⁶ Ibid

¹⁴⁷ Ministeriet for Børn, Undervisning og Ligestilling, "Trivsel i folkeskolen, 2015" Tilgængelig på: <https://www.uvm.dk/Uddannelser/Folkeskolen/Elevplaner-nationale-test-og-trivselsmaaling/Trivselsmaaling>

¹⁴⁸ T. Gitz-Johansen, 'Den multikulturelle skole – integration og sortering', Roskilde Universitetsforlag, 2006; L. Gilliam, 'De umulige børn og det ordentlige menneske: identitet, ballade og muslimske fællesskaber blandt etniske minoritetsbørn', Aarhus Universitetsforlag, 2009; D. Staunæs, 'Køn, etnicitet og skoleliv', Frederiksberg, 2004; C. Haas, A. Holmen, C. Horst og B. Kristjánsdóttir, 'Ret til dansk. Uddannelse, sprog og kulturarv', Aarhus Universitetsforlag, 2011; T. Canger, 'Mellem minoritet og majoritet – et ikke-sted. Om minoriserede unges biografiske fortællinger om uddannelse, normalitet og andethed', ph.d.-afhandling, Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitet, 2008; Glen m.fl., 'Supporting LGBT Lives', 2009; Fundamental Rights Agency, 'Report on Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in 27 EU Member States', 2008.

¹⁴⁹ B. Kristjánsdóttir, 'Evas skjulte børn. Diskurser om tosprogede elever i det danske nationale curriculum', Institut for Læring og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet, 2006; S. Hvid Thingstrup, 'Multikulturel lærerfaglighed som refleksionspraksis', Roskilde Universitetsforlag, 2012; T. Canger, 'Mellem minoritet og majoritet – et ikke-sted. Om minoriserede unges biografiske fortællinger om uddannelse, normalitet og andethed', ph.d.-afhandling, Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitet, 2008.

- ¹⁵⁰ H. Nordahl Jensen, B.E. Holstein, 'Sundhed og trivsel blandt indvandrere, efterkommere og etniske danskere', Statens Institut for Folkesundhed, København, 2010.
- ¹⁵¹ Oasis Behandling og rådgivning for flygtninge, Institut for Psykologi, Københavns Universitet, 2014, 'Mental sundhed og trivsel i skolen hos unge flygtninge og indvandrere'.
- ¹⁵² Integration: Status og Udvikling 2015. November 2015. Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet, s. 42.
- ¹⁵³ Vibeke Jakobsen, 'Uddannelses- og beskæftigelsesmønstre i årene efter grundskolen', SFI. Det nationale forskningscenter for velfærd, 15:17, 2015.
- ¹⁵⁴ EU-direktiv 2006/54/EF af 5. juli 2006 om gennemførelse af princippet om lige muligheder for og ligebehandling af mænd og kvinder i forbindelse med beskæftigelse og erhverv, artikel 14.
- ¹⁵⁵ EU-direktiv 2000/43/EC om gennemførelse af princippet om ligebehandling af alle uanset race eller etnisk oprindelse, artikel 3, stk. 1 b og g.
- ¹⁵⁶ EU-direktiv 2006/54/EF af 5. juli 2006 om gennemførelse af princippet om lige muligheder for og ligebehandling af mænd og kvinder i forbindelse med beskæftigelse og erhverv, artikel 3, samt EU-direktiv 2000/43/EC om gennemførelse af princippet om ligebehandling af alle uanset race eller etnisk oprindelse, artikel 5.
- ¹⁵⁷ UN Human Rights Council, 'Report on the Working Group on the Universal Periodic Review – Denmark', UN DOC A/HRC/18/4, 11. september 2011, anbefaling 112.
- ¹⁵⁸ Udenrigsministeriet, 'Mid-term Progress Report 2014', anbefaling 112, tilgængelig på:
<http://um.dk/da/udenrigspolitik/folkeretten/menneskerettigheder/danmark-til-eksamen-i-menneskerettigheder/den-universelle-periodiske-bedoemmelse-upr/~media/52F56463DC0A438C8634CED303470919.pdf>.
- ¹⁵⁹ Ministeriet for børn, undervisning og ligestilling – Styrelsen for IT og læring (2015): Profilmodel 2014 –Ungdomsuddannelser. Tilgængelig på:
http://www.uvm.dk/~media/UVM/Filer/Stat/PDF15/150922%20Profil2014_Land_MindstUU.pdf
- ¹⁶⁰ Vibeke Jakobsen, 'Uddannelses- og beskæftigelsesmønstre i årene efter grundskolen', SFI. Det nationale forskningscenter for velfærd, 15:17, 2015, s. 47 ff.
- ¹⁶¹ Vibeke Jakobsen, 'Uddannelses- og beskæftigelsesmønstre i årene efter grundskolen', SFI. Det nationale forskningscenter for velfærd, 15:17, 2015, s. 49.
- ¹⁶² Kilde: Danmarks Statistik (2015): 'Nyt fra Danmarks Statistik, 8. december 2015 Nr. 587. Se: www.dst.dk/nyt/25229.
- ¹⁶³ Kilde: Danmarks Statistik (2015): 'Nyt fra Danmarks Statistik, 8. december 2015 Nr. 587. Se: www.dst.dk/nyt/25229.
- ¹⁶⁴ Danmarks Statistik, 'Indvandrere i Danmark 2013', s. 66 ff.
- ¹⁶⁵ Torben Pilegaard Jensen og Britt Larsen, 'Hvem falder fra i erhvervsuddannelserne og ender i restgruppen? – spiller skolen nogen rolle?';

Christian Helms Jørgensen (red.), 'Frafald i Erhvervsuddannelserne', Roskilde Universitetsforlag, 2011; Christian Helms Jørgensen, 'Frafald i de danske ungdomsuddannelser' i Eifred Markussen (red.), 'Frafald i uddanning for 16-20 åringer i Norden', Nordisk Råd Tema Nord, 2010; Christophe Kolodziejczyk og Hans Hummelgaard, 'Indvandrere og efterkommeres vej gennem de erhvervsfaglige uddannelser', AKF, oktober 2011.

¹⁶⁶ Beregning: (oktober 2015): Mænd med dansk herkomst i ordinær praktik: (antal / total (inden for hver kategori) * 100 =) $36965/63169*100=58,52\%$ Mænd med udenlandsk herkomst i ordinær praktik: $2919/7329*100=39,82\%$ Kilde:

<http://statweb.uni->

[c.dk/Databanken/uvmdatabank/fullClient/Default.aspx?report=PRK-noegletal&res=1778x834](http://statweb.uni-c.dk/Databanken/uvmdatabank/fullClient/Default.aspx?report=PRK-noegletal&res=1778x834).

¹⁶⁷ Torben Pilegaard Jensen og Britt Larsen, 'Hvem falder fra i erhvervsuddannelserne og ender i restgruppen? – spiller skolen nogen rolle?' i Christian Helms Jørgensen (red.), 'Frafald i Erhvervsuddannelserne', Roskilde Universitetsforlag, 2011; Christophe Kolodziejczyk og Hans Hummelgaard, 'Indvandrere og efterkommeres vej gennem de erhvervsfaglige uddannelser', AKF, oktober 2011. Vikkelsø Sloth, Line, 'Praktikpladser og formidlingspraksis', Rockwool Fonden, 2008, Camilla Hvidtfeldt og Torben Tranæs, 'Folkeskolekarakterer og succes på erhvervsuddannelserne', Rockwool Fondens Forskningsenhed, 2013. Rockwool Fondens Forskningsenhed: Arbejdsrapport 61. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

¹⁶⁸ Undervisningsministeriet (21. januar 2015), Analysenotat:

Praktikplads-potentiale og benchmarking af erhvervsskolerne.

¹⁶⁹ Christophe Kolodziejczyk og Hans Hummelgaard, 'Indvandrere og efterkommeres vej gennem de erhvervsfaglige uddannelser', AKF, oktober 2011.

¹⁷⁰ Ramus Præstmann Hansen, 'Autoboys.dk – en analyse af maskulinitets- og etnicitetskonstruktioner i skolelivet på automekanikeruddannelsen', ph.d.-afhandling, Københavns Universitet 2010; Noemi Katznelson, 'De måske egnede på erhvervsuddannelserne', Erhvervsskolernes Forlag, 2008.

¹⁷¹ Fastholdelsestaskforcen. Tilgængelig på:

<http://fahot.dk/Fastholdelsestaskforce/Storskalaimplementering>.

¹⁷² Ernest & Young, 'Afsluttende Effektevaluering af Fastholdelseskaravanen'. Ministeriet for Børn og Undervisning, 2012.

¹⁷³ Maria Keilow & Anders Holm, 'Skalaer til måling af elevtrivsel på erhvervsuddannelserne', SFI, 2015. Er tilgængelig via:

<http://sfi.dk/rapportoplysninger-4681.aspx?Action=1&NewsId=4724&PID=9267>

¹⁷⁴ 'Aftale om bedre og mere attraktive erhvervsuddannelser', Aftaletekst, 24. feb. 2014. Er tilgængelig via:

<http://www.uvm.dk/da/Uddannelser/Erhvervsuddannelser/Lovgivning-og-reform/Politiske-aftaler-og-oplaeg>

- ¹⁷⁵ Ugebrevet A4, 'Karakterkrav koster to tusinde unge erhvervsuddannelsen', 20 august 2015, http://www.ugebreveta4.dk/karakterkrav-koster-to-tusinde-unge-erhvervsuddannels_20153.aspx?redir=newsletter&utm_campaign=guest_EU_Ekstra_list_From_MorningNL&utm_medium=nl_topB&utm_source=newsletter_Morning&nid=NTMy&aid=20153
- ¹⁷⁶ UN Human Rights Council, Resolution A/HRC/RES/13/15 on the United Nations declaration on human rights education and training, 19. december 2011, artikel 8, stk 1.
- ¹⁷⁷ Ibid, artikel 8, stk. 2.
- ¹⁷⁸ Ibid, artikel 9.
- ¹⁷⁹ Ibid, artikel 3, stk. 2.
- ¹⁸⁰ Ibid, artikel 7, stk. 1.
- ¹⁸¹ Ibid, artikel 2, stk. 2.
- ¹⁸² Ibid, artikel 5, stk. 1.
- ¹⁸³ Council of Europe, 'Charter for Democratic Citizenship Education and Human Rights Education', 2010.
- ¹⁸⁴ Ibid.
- ¹⁸⁵ Handicapkonventionen, artikel 4.
- ¹⁸⁶ Børnekomitéen, 2011, 'Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention Concluding observations: Denmark', anbefaling 26 og anbefaling 28, http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fDNK%2fCO%2f4&Lang=en; Komitéen for økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder, 2013, 'Concluding Observations on the fifth Periodic Report of Denmark adopted by the Committee at its fiftieth session', http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en; FN's Handicapkomité (2014), 'Concluding Observations on the initial report on Denmark'; <http://www.ft.dk/samling/20141/almdel/reu/bilag/10/1408123/index.htm>.
- ¹⁸⁷ Børnekomitéen, 2011, 'Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention Concluding observations: Denmark', http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fDNK%2fCO%2f4&Lang=en.
- ¹⁸⁸ Ibid.
- ¹⁸⁹ Komitéen for økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder, 2013, 'Concluding Observations on the fifth Periodic Report of Denmark adopted by the Committee at its fiftieth session', anbefaling 4.
- ¹⁹⁰ FN's Handicapkomité, 2014, 'Concluding Observations on on the initial report on Denmark', <http://www.ft.dk/samling/20141/almdel/reu/bilag/10/1408123/index.htm>.
- ¹⁹¹ FN's Højkommissariat for Menneskerettigheder, 'Final evaluation of the implementation of the first phase of the World Programme for Human Rights

Education', 2010,

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/WPHRE/FirstPhase/Pages/EvaluationWPHRE.aspx>.

¹⁹² Nationale handlingsplaner for Fase II af Verdensprogrammet for undervisning i menneskerettigheder, er tilgængelige på:

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/WPHRE/SecondPhase/Pages/NationalInitiatives.aspx>.

¹⁹³ UN General Assembly, 'Revised draft plan of action for the first phase (2005-2007) Section B Stages of the implementation strategy', og UN General Assembly, 'Plan of Action for the second phase of the World Programme for Human Rights Education',

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/WPHRE/SecondPhase/Pages/Secondphaseindex.aspx>.

¹⁹⁴ FN's Højkommissariat for Menneskerettigheder og UNESCO, 2012, 'Human Rights Education in Primary and Secondary Schools – A Self-Assessment Guide for Governments',

<http://www.ohchr.org/documents/publications/selfassessmentguideforgovernments.pdf>.

¹⁹⁵ Rigspolitiet, KRW002, 'Notat Menneskerettigheder på Grunduddannelsen i Politivirksomhed', Politiskolen, den 29. maj 2013.

¹⁹⁶ Institut for Menneskerettigheder 'Undersøgelse af undervisning i menneskerettigheder i de journalistiske grunduddannelser', december 2015.

¹⁹⁷ C. Decara og L. Timm, 'Menneskerettigheder på skoleskemaet', Institut for Menneskerettigheder, 2013; Rigspolitiet, KRW002, 'Notat Menneskerettigheder på Grunduddannelsen i Politivirksomhed', Politiskolen, den 29. maj 2013. Institut for Menneskerettigheder, 'Høring over udkast til bekendtgørelse om uddannelse til professionsbachelor som pædagog', januar 2014. Institut for Menneskerettigheder færdiggør i januar 2016 et kort desk studie af undervisning i menneskerettigheder på de journalistiske grunduddannelser. I 2015-2016 gennemfører Institut for Menneskerettigheder en større analyse af undervisning i menneskerettigheder i pædagoguddannelsen og socialrådgiveruddannelsen (forventes publiceret august 2016).

¹⁹⁸ Institut for Menneskerettigheder, notatet 'Sammenligning af undervisning i menneskerettigheder, rettigheder og børns rettigheder: Læreruddannelsen af 2013 og udkast til fælles mål og læseplaner', maj 2014. Kan rekvireres efter forespørgsel.

¹⁹⁹ C. Decara og L. Timm, 'Menneskerettigheder på skoleskemaet', Institut for Menneskerettigheder, 2013.

²⁰⁰ C. Decara og L. Timm, "Menneskerettigheder på Skoleskemaet", Institut for Menneskerettigheder, 2013.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Undervisningsministeriet, 2013, 'Pejlemærker for kompetenceudviklingen i folkeskolen',

http://uvm.dk/~media/UVM/Filer/Folkeskolereformhjemmeside/2013/131127_pejlemaerker.pdf.

²⁰³ <http://eng.uvm.dk/Education/Upper-Secondary-Education/Four-Upper-Secondary-Education-Programmes-in-Denmark>.

²⁰⁴ Lovbekendtgørelse 789 af 16/06/2015 Bekendtgørelse af Lov om erhvervsuddannelser.

²⁰⁵ LOV nr. 634 af 16/06/2014 om ændring af lov om erhvervsuddannelser, lov om vejledning om uddannelse og erhverv samt pligt til uddannelse, beskæftigelse m.v., lov om folkeskolen og forskellige andre love,
<https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=163861>.

²⁰⁶ Institut for Menneskerettigheder, 2014-2015, 'Status 2014-2015 Børn'; Institut for Menneskerettigheder, 2014-2015, 'Status 2014-2015 Handicap'.

²⁰⁷ Bekendtgørelse om uddannelse til professionsbachelor som pædagog, BEK nr. 211 af 06/03/2014.

²⁰⁸ Se kommende publikation fra Institut for Menneskerettigheder "Menneskerettigheder i pædagog- og socialrådgiveruddannelserne" (juni 2016).

²⁰⁹ 'Erstatning til de frihedsberøvede under klimatopmødet COP 15', Østre Landsret, 2012,

<http://www.domstol.dk/oestrelandsret/nyheder/domsresumeer/Pages/ErstatningtildefrihedsberoevedeunderklimatopmoedetCOP15.aspx>

²¹⁰ 'Ulovlig frihedsberøvelse under den kinesiske præsidents besøg i Danmark i 2012', Østre Landsret, 2015,

<http://www.domstol.dk/oestrelandsret/nyheder/domsresumeer/Pages/Ulovligfrihedsber%C3%B8velseunderdenkinesiskepr%C3%A6sidentsbes%C3%B8giDanmarki2012.aspx>

²¹¹ "Et styrket politi. Et tryggere Danmark" Aftale om politiets og anklagemyndighedens økonomi i 2016 og 2019.

²¹² Justitsministeriets Økonomikontor: Faktaark "Fremtidssikring af politiuddannelsen"

<http://justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2014/Faktaark%20om%20ny%20politiuddannelse.pdf>

